

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА
ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

**И.АРАБАЕВ атындагы КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ

Диссертациялык кеңеш Д 13.18.573.

Кол жазма укугунда
УДК:331:361.2

СМАНБАЕВ ӨРНӨКБЕК АМАНОВИЧ

**ОКУУЧУЛАРГА АЙЫЛ ЧАРБА КЕСИПТЕРИНЕ БАГЫТ БЕРҮҮНҮН
ТЕОРИЯСЫ ЖАНА ПРАКТИКАСЫ (айыл мектебинин мисалында)**

13.00.01 - жалпы педагогика, педагогиканын жана билим
берүүнүн тарыхы.

Педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражаны
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Диссертациялык иш И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасында аткарылды.

Илимий кеңешчи **Мамытов Абакир Мамытович**
педагогика илимдеринин доктору, профессор.
Кыргыз билим берүү академиясынын академик-башкы
илимий кызматкери

Расмий оппоненттер: **Бабаев Дөөлөтбай Бабаевич**
педагогика илимдеринин доктору, профессор.
Эл аралык Кувейт университетинин 1-проректору.
Асаналиев Мелис Казыкеевич
педагогика илимдеринин доктору, профессор.
И.Раззаков атындагы КМТУ
Мааткеримов Нурсапар Оролбекович
педагогика илимдеринин доктору, Ж.Баласагын
атындагы КУУнун мектепке чейинки,
мектеп педагогикасы жана билим берүүнүн
технологиялары кафедрасынын профессору

Жетектөөчү мекеме: С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик
университетинин педагогика жана окутуунун
технологиясы кафедрасы,
Дареги: 7226 00, Нарын ш. Сагынбай Орозбак уулу
көчөсү, 25

Диссертациялык ишти коргоо 2020-жылдын 24-январында саат 14.00 дө
И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети жана Кыргыз билим
берүү академиясынын алдындагы педагогика илимдеринин доктору
(кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча түзүлгөн Д
13.18.573 диссертациялык кеңешинин жыйынында болот.

Дареги:720026, Бишкек шаары, И.Раззаков көчөсү,51.

Диссертациялык иш менен И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик
университетинин (дареги: 720026, Бишкек шаары, Раззаков көчөсү, 51) жана
Кыргыз билим берүү академиясынын (дареги: 720000, Бишкек шаары, Эркиндик
проспекти, 25) Илимий китепканаларынан жана дискеңештин сайтынан
таанышууга болот (www.arabaev.kg).

Автореферат 2019-жылдын 24-декабрында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы,
педагогика илимдеринин доктору, профессор: **Калдыбаева А.Т.**

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. 2020-жылга чейин Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүүнүн концепциясында өлкөнүн эмгек рыногунун муктаждыгын эске алып окуучуларга кесиптик багыт берүү иштерин күчөтүү керектиги белгиленген. Кыргызстандын экономикасында айыл чарбасы негизги орунду ээлейт. Өлкөнүн дүң продукциясынын 14%ын айыл чарбасы берет. Калктын 65%ы айыл жергесинде жашаса дагы, республикабыздын жалпы мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн 60-70%ы айыл мектебинин бүтүрүүчүлөрү түзсө дагы, өлкөбүздүн айыл чарбасынын квалификациялуу даярдыгы бар кесип ээлерине муктаждыгы өсүүдө. Биринчиден, базар экономикасына өтүү менен колхоз-совхоздордун жоюлушу жумушсуздукту пайда кылып, өзгөчө айыл жаштарынын шаарларга, алыскы жана жакынкы өлкөлөргө миграциясын күчөттү. Экинчиден, өлкөбүздүн айыл чарбасына эмгекти уюштуруунун жаңы формалары (дыйкан-фермердик чарбалар, кооперативдер, акционердик коомдор, агроөнөр жайлык комплекстер) киргизилген. Үчүнчүдөн, Кыргызстанды 2040-жылга чейин өнүктүрүүнүн стратегиялык багыттарында белгиленген милдеттерди аткаруу айыл чарбасында инновациялык технологияны колдонууну талап кылат. Мына ушул жагдайлар өлкөбүздүн айыл чарбасынын квалификациялуу даярдыгы бар кесип ээлерин даярдоону күн тартибине коюуда.

Өлкөбүздүн агрардык саясатын турмушка ашырууга, социалдык-экономикалык маселелерди чечүүгө айыл мектеби салым кошо алат. Анткени, мектеп бүтүрүүчүсү айыл чарба эмгекчилеринин катарын толуктоодогу негизги резерв болуп саналат. Окуучулардын жеке кызыгуусун жана аймактын кадрларга керектөөлөрүн эске алып, аларды кесип тандап алууга даярдоодо айыл мектебинин ролу өсөт. Базар экономикасынын шарттарында окуучуларды айыл чарбасындагы кесипти тандап алууга даярдоонун ийгилиги, проблеманын методологиялык, теориялык, методикалык маселелеринин иштелип чыккандыгына көз каранды.

Кесиптик багыт берүү маселесинин коом жана жеке адам үчүн мааниси окумуштуулардын кызыгуусун дайыма пайда кылган. Натыйжада бул проблема педагогикалык, психологиялык, социологиялык аспектилерде изилденген. П.Р. Атутовдун, П.П.Блонскийдин, Ю.К. Васильевдин, Н.Ф. Гейжандын, Е.А. Голомштоктун, Н.Н. Захарованын, Э.Ф. Зеердин, А.А. Йовайшанын, Е.А. Климовдун, Н.К. Крупскаянын, А.С. Макаренконын, А.Д. Сазоновдун, В.Ф. Сахаровдун, М.Н. Скаткиндин, Б.А. Федоршиндин, С.Н. Чистякованын ж.б.лардын изилдөөлөрүндө кесипке багыт берүү ишинин илимий негизи иштелип чыгып, анын мазмуну, максаты, функциялары, бул процессти башкаруунун шарттары аныкталган. А.Ф. Амиров, К.Ш. Ахияров, С.М. Жарков, А.Е. Кондратеньков, П.П.Костенков, В.А. Поляков, В.Д. Симоненко жана башкалар айыл мектебинин окуучуларын политехникалык негизде эмгекке даярдоо жана кесиптик багыт берүүнүн маселелерин изилдешкен.

Л.И. Божовичтин, Л.С. Выготскийдин, В.В. Давыдовдун, И.С. Кондун, А.К. Маркованын, Л.М. Митинанын, Н.С. Пряжниковдун, С.Л. Рубинштейндин, П.А. Шавирдин, В.Д. Шадриковдун М.А. Холоднаянын, Д.Б. Элькониндин

эмгектеринде окуучулардын жаш курагына жана психологиялык өзгөчөлүктөрүнө ылайык кесипке багыт берүүнүн психологиялык маселелери каралган. К.А. Абульханова- Славская, А.Г. Здравомыслов, В.Т. Лисовский, М.Х. Титма, В.А. Ядов жана башкалар кесиптик багыт берүү ишинин социалдык проблемаларын изилдешкен.

Республикабыздын окумуштуу-педагогдору (Т.И.Алиев, З.А. Акматалиева, Д.Б. Бабаев, Ж.У.Байсалов, А.А.Беспалов, А.Э. Измайлов, Х.А. Калимов, З.Дж. Джантакова, К.Тыныбеков ж.б.лар) тарабынан окуучуларга кесиптик багыт берүү проблемасы изилденген. Авторлор мектеп окуучуларын кесип тандап алууга даярдоо боюнча иш тажрыйбаларды жалпылап, кесиптик багыт берүү ишинин форма жана методдорун сунуш кылышкан. Түздөн-түз изилдөөнүн проблемасынын алкагында жарыяланган илимий эмгектерди талдоо, базар экономикасына өтүүнүн шарттарында окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүүнүн маселелери жеткиликтүү изилдене электигин көрсөттү. Мына ушул жагдайлар окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүү ишинин илимий негизделген системасын, технологиясын гана иштеп чыкпастан, практикада колдонулуп келе жаткан, өзүн актаган форма, методдорун жана каражаттарын өркүндөтүү керектигин көрсөтүүдө. Илимий булактарды, Кыргызстандын айыл мектептеринде топтолгон тажрыйбаларды талдоонун негизинде төмөндөгүдөй **карама-каршылыктар** аныкталды:

– Кыргызстандын айыл чарбасынын квалификациялык даярдыгы бар кесип ээлерине болгон муктаждыгы менен окуучулардын кесип тандоосунун ортосундагы;

– айыл мектебинин базар экономикасынын шарттарына ылайык кесиптик багыт берүү ишинин системасына объективдүү керектөөлөрү менен бул проблеманын методологиялык жана теориялык жактан жеткиликтүү иштелип чыкпагандыгынын ортосундагы;

– эмгекти уюштуруунун жаңы шарттарында окуучуларды айыл чарба кесиптерин тандоого даярдоонун зарылдыгы менен айыл мектебинин окуучуларынын кесиптик кызыгуусунун ортосундагы диспропорциянын болушу;

– базар экономикасынын шарттарында айыл мектебинде колдонулган кесиптик багыт берүү иши менен аны өркүндөтүүнүн зарылдыгынын ортосундагы.

Жогоруда белгиленген карама-каршылыктарды жоюу, базар экономикасынын шарттарында мектеп окуучуларына айыл чарба кесиптерине багыт берүү маселесин өркүндөтүү үчүн методологиялык, теориялык жана практикалык жактан иштеп чыгуунун зарылдыгы изилдөөнүн **проблемасын** аныктайт.

Мына ушул жагдайлар диссертациялык изилдөөнүн темасын **«Окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүүнүн теориясы жана практикасы»** (айыл мектебинин мисалында) деп тандап алууга негиз болду.

Диссертациянын темасынын илимий программалар менен байланышы. Диссертациялык иштин темасы И.Арабаев атындагы КМУнун

педагогика кафедрасынын илимий изилдөө иштеринин тематикалык планына кирет (2004-2018 –жылдар).

Изилдөөнүн максаты: базар экономикасынын шарттарында айыл мектептеринин окуучуларына айыл чарба кесиптерине багыт берүүнү теориялык жана методикалык жактан негиздөө.

Изилдөөнүн милдеттери:

1. Кыргызстандын айыл мектептеринин окуучуларга айыл чарба кесибине багыт берүүнүн калыптанышынын **тарыхый-педагогикалык, социалдык-экономикалык** өбөлгөлөрүн жана айыл мектебинин **функциясын** аныктоо.

2. Айыл мектебинин окуучуларына айыл чарбасындагы кесиптерге багыт берүү ишин **методологиялык, теориялык** жактан негиздөө.

3. Айыл мектептеринин окуучуларын айыл чарба кесиптерин тандоого даярдыгын калыптандыруунун теориялык моделин жана кесиптик багыт берүү ишинин натыйжалуулугун арттыруунун **педагогикалык шарттарын** аныктоо.

4. Айыл мектептеринин окуучуларын айыл чарбасындыгы кесиптерин тандоону калыптандыруунун моделин жана педагогикалык шарттардын натыйжалуулугун педагогикалык **эксперимент** аркылуу текшерүү жана **практикалык сунуштарды** иштеп чыгуу.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы:

1. Илимий-тарыхыйлуулук принцибинин негизинде Кыргыз Республикасында окуучуларга кесиптик багыт берүүнүн проблемасынын өнүгүү этаптары жана анын тарыхый-педагогикалык, социалдык-экономикалык өбөлгөлөрү жана өлкөбүздөгү айыл мектебинин окуучуларына айыл чарба кесиптерин тандоого багыт берүү маселесинин теориядагы жана практикадагы абалы аныкталды;

«Айыл мектеби» деген түшүнүк жана анын базар экономикасынын шартындагы аткарган функциясы аныкталды;

2. Айыл мектебинин окуучуларына айыл чарба кесиптерине багыт берүүнү өркүндөтүүгө багытталган методологиясы жана анын концептуалдык негизин түзгөн мамиле жасоонун багыттары, анын принциптери, натыйжалуулугунун критерийлери аныкталды.

Айыл мектебинин окуучуларына айыл чарба кесиптерине багыт берүү ишинин теориялык жактан негизделип анын максаты, милдеттери, мазмуну, структурасы, этаптары такталды.

3. Окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүүнүн натыйжалуулугун камсыз кылган төмөндөгү педагогикалык шарттар: 1) окуучу-лардын кесиптик кызыгуусун калыптандыруу; 2) мугалимдердин кесиптик багыт берүү ишине теориялык, практикалык жана психологиялык жактан даярдыгы; 3) ата-энелердин кесиптик багыт берүү маселеси боюнча түшүнүктөрүн кеңейтүү; 4) социалдык шериктештикти өнүктүрүү, 5) окуу-тарбия ишинин айыл чарба жана кесиптик багыт берүүчүлүк жагдайын арттыруу; 6) кесиптик багыт берүү ишинин инновациялык форма, методдорун, маалыматтык технологияларды колдонуу; 7) кесипке багыт берүү ишинин этнопедагогикалык багыттуулугу; 8) моделдештирүү - аныкталды.

Өзүнө максаттык, мазмундук, иш-аракеттик, баалоочу-жыйынтыктоочу блокторду, принциптерди, критерийлерди, деңгээлдерди камтып, окуучулардын айыл чарба кесиптерин тандоого даярдыгын камсыз кылган теориялык моделинин алгачкы ирээт иштелип чыккандыгында.

4. Педагогикалык экспериментте текшерилген жоболордун негизинде окуучуларга кесиптик багыт берүү ишин жүргүзүү боюнча практикалык сунуштар берилгендигинде.

Алынган натыйжалардын практикалык мааниси: аткарылган изилдөөнүн теориялык жыйынтыктарын, илимий негизделген натыйжаларын жана сунуштарын концепцияны түзүүчүлөр, окуу китептеринин жана колдонмолорунун авторлору, мектеп мугалимдери, жогорку окуу жайдын окутуучулары, мугалимдердин адистигин жогорулатуучу курстардын угуучулары, педагогикалык окуу жайдын студенттери тарабынан колдонууга сунушталат. «Окуучуларга кесиптик багыт берүүнүн негиздери» боюнча атайын курстун программасы иштелип чыгып ЖОЖдун практикасына киргизилиши, практикалык сунуштардын мектеп мугалимдеринин күндөлүк практикасында колдонушу окуучуларга кесиптик багыт берүү ишинин натыйжалуулугун арттырат. Окуучуларга кесиптик багыт берүү проблемасын илимий жана практикалык жактан чечүү өлкөнүн социалдык заказына жооп болуп саналат.

Диссертациянын коргоого алынып чыгуучу негизги жоболору:

1. Кыргызстандагы социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдүн шартында окуучуларга кесиптик багыт берүү маселесинин маанисинин өсүшү жана окуучуларга кесиптик багыт берүү проблемасынын өнүгүү этаптары жана анын тарыхый-педагогикалык, социалдык-экономикалык өбөлгөлөрү.

Кыргыз Республикасында айыл мектебинин окуучуларына кесиптик багыт берүү проблемасынын өлкөнү өнүктүрүүнүн социалдык-экономикалык милдеттери менен байланышып, тарыхый шарттарда өнүккөн. Кыргызстанда окуучуларга кесиптик багыт берүүнүн теориялык жана практикалык маселелерин иштеп чыгууда проблеманын өнүгүшүнө республикабыздын педагог-окумуштуулары салым кошушкан. Кыргызстандын айыл мектептеринде алгылыктуу практикалык тажрыйбалар топтолгон. Илимий-практикалык тажрыйбаларды үйрөнүү коомдогу социалдык-экономикалык өзгөрүүлөргө жооп берген кесиптик багыт берүү маселесинин теориялык жана прикладдык проблемаларын иштеп чыгууга, перспективада өнүгүүсүн прогноздоого шарт түзөт.

Коомдогу социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдүн шарттарында «айыл мектеби» деген категориянын социомаданияттык, айылды жаратуучу, айылдын жашоочуларына руханий, маданий жактан таасир этүүчү функцияларды аткарып, окуучуларга билим, тарбия берип, инсандык жана маанилүү кесиптик сапаттарын тарбиялоочу, аларды айыл чарба кесибин тандоого даярдоочу педагогикалык мейкиндик катары интерпретацияланышы.

2. Айыл мектебинин окуучуларына айыл чарба кесиптерине багыт берүүнүн практикалык таасир этүүнү өркүндөтүүгө багытталган методологиясы. Окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүүнүн методологиясынын

концептуалдык негизин мамиле жасоонун багыттары, анын мыйзам ченемдүүлүктөрү, принциптери, натыйжалуулугунун критерийлери. Кесипке багыт берүү ишине мамиле жасоонун багыттары өз ара байланышып, бири-бирин толуктап алардын синтезделиши окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүүнү методологиялык, теориялык, методикалык деңгээлде изилдөөгө мүмкүндүк берет. Мазмунга жана технологияга негизделген көз караштардын, идеялардын, сунуштардын жыйындысын камтыган айыл чарба кесиптерине багыт берүүнүн теориясы.

3. Педагогикалык шарттар окуучунун калыптанышын жана өнүгүүсүн камсыз кылган айыл мектебинин билим, тарбия жана кесиптик багыт берүүчү мүмкүнчүлүгүн ишке ашырган, анын айыл чарба кесиптерин тандоого даярдыгынын компоненттерин жана критерийлерин калыптандыруучу мейкиндик чөйрөсү.

4. Окуучулардын айыл чарбасындагы кесиптерди тандап алууга даярдыгы – бул мотивациялык, когнитивдик, иш–аракеттик жана баалоочу-мазмундук компоненттерди жана критерийлерди камтыган инсандын татаал интегративдик касиети. Изилдөөнүн жүрүшүндө аныкталган окуучулардын айыл чарба кесиптерин тандоого даярдыгынын критерийлери жогорку, орточо жана төмөнкү деңгээлдери. Окуучуларды айыл чарбасындагы кесиптерден тандап алууга даярдоонун натыйжасын камсыз кылган, коомдун социалдык заказы менен аныкталган, методологиялык, теориялык, максаттык, мазмундук, иш–аракеттик, баалоочу-жыйынтыктоочу блоктордон турган модели.

Изилдөөнүн жүрүшүндө педагогикалык экспериментте текшерилген, практикалык сунуштар.

Издөнүүчүнүн жекече салымы. Кыргызстанда окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүүнүн өнүгүшүнүн этаптары жана аны өркүндөтүүнүн тарыхый-педагогикалык жана социалдык-экономикалык өбөлгөлөрүнүн такталгандыгында; базар экономикасынын шарттарында айыл мектебинин окуучуларга билим жана кесипке багыт берүүнүн мейкиндиги катары потенциалдык мүмкүнчүлүгүнүн аныкталгандыгында; окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүүнүн теориядагы жана практикадагы абалынын аныкталгандыгында; окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүү ишинин методологиялык, теориялык жактан негизделгендигинде; окуучуларды базар экономикасынын шарттарында айыл чарба кесиптерин тандап алууга даярдоонун натыйжалуулугун арттыруунун педагогикалык шарттарынын аныкталгандыгында; окуучуларды кесип тандап алууга даярдоонун моделинин, критерийлеринин иштелип чыккандыгында; педагогикалык эксперименттин жыйынтыгынын талдоого алынгандыгында.

Диссертациянын жыйынтыктарынын апробацияланышы. Диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыктары боюнча өткөрүлгөн республикалык, эл аралык илимий-практикалык конференцияларда талкууланды: 2004-2018-жылдардын аралыгында И.Арабаев атындагы КМУда; «Курчап турган чөйрө жана айыл чарбасынын өнүгүшү» аттуу республикалык илимий-практикалык конференцияда (Бишкек, К.И. Скрябин атындагы КАУ, 2009-ж. апрель), «Кыргызстанда педагогикалык кадрларды даярдоонун теориясы жана прак-

тикасы» деп аталган республикалык илимий-практикалык конференцияда (Бишкек, Ж.Баласагын атындагы КУУ, 2012-ж.,май), «Борбордук Азияда педагогикалык кадрларды даярдоонун теориясы жана практикасы» аттуу 2-эл аралык илимий практикалык конференцияда (Бишкек, Ж.Баласагын атындагы КУУ 2013-ж.,май), «Ааламдашуу доорундагы эл аралык университеттердин орду, ролу жана келечеги» эл аралык Ата түрк – Ала Тоо университети, 2016-ж., апрель), «Инновациялык педагогикалык билим берүүнүн илимий-методикалык проблемалары» аттуу эл аралык илимий-методикалык конференцияда (Н.Г. Чернышевский атындагы Саратовдогу улуттук изилдөө университети. Саратов ш. 2018-ж. апрель), «Азыркы кездеги психология жана педагогика: проблемалар жана алардын чечилиши» аттуу эл аралык XI илимий практикалык конференция (Новосибирск ш. 2018-ж. июнь).

Диссертациянын натыйжаларынын жарыяланышынын толуктугу. Изилдөөнүн темасына байланыштуу 70 эмгек жарыяланган. Диссертацияда 37 илимий эмгек көрсөтүлдү. 8 эмгек РИНЦ системасында жарыяланган.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү. Диссертация киришүүдөн, төрт баптан, корутундулардан, практикалык сунуштардан, колдонулган адабияттардын тизмесинен жана тиркемелерден турат. Диссертациянын негизги мазмуну 241 бетти, 4 сүрөттү, 9 таблицаны, 11 тиркемени камтыйт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөөнүн актуалдуулугу, максаты, жана милдеттери, илимий жаңылыгы, практикалык мааниси, коргоого сунушталган жоболор, аткарылган ишке изденүүчүнүн кошкон жеке салымы жана анын ишинин басылмаларда жарыяланышы, диссертациялык иштин түзүлүшү, көлөмү көрсөтүлгөн.

Биринчи бап «**Кыргызстандын айыл мектептеринин окуучуларына айыл чарба кесиптерине багыт берүүнүн калыптанышынын тарыхый-педагогикалык жана социалдык-экономикалык өбөлгөлөрү**» деп аталган. Кыргызстанда билим берүү системасынын, педагогика илиминин өнүгүшү, этаптары жөнүндөгү маселелер педагог окумуштууларыбыз тарабынан (Ж. Аманалиев, М.Р. Балтабаев, И.Б. Бекбоев, А.Э. Измайлов, М.Р. Рахимова жана башкалар) изилденип, натыйжада бир кыйла илимий материалдар топтолгон. Бирок, мектеп окуучуларына кесиптик багыт берүү маселесинин өнүгүүсү, калыптанышы жеткиликтүү изилдене элек. А. Абдыкеевдин, П.С. Дадабаеванын, Т. Сатыбекованын изилдөөлөрүндө гана окуучуларга эмгектик тарбия берүү маселесинин өнүгүүсүнүн айрым этаптары каралган. КРнын социалдык-экономикалык, саясий жактан өнүгүүсүнүн өзгөчөлүктөрү, топтолгон педагогикалык тажрыйбаларды жаңы методологиялык, теориялык позицияда карап чыгууну талап кылат. Изилдөөгө тарыхый-логикалык мамиле жасоо кесиптик багыт берүү ишинин мазмунун, милдетин, форма, методдорун тактоого жана регионалдык концепциясын иштеп чыгууга шарт түзөт. Мына ушуга байланыштуу республикабызда окуучуларга кесиптик багыт берүүнүн калыптанышын үйрөнүүнүн зарылдыгы келип чыкты.

КРда аталган проблеманы изилдөө 1950-жылдардын экинчи жарымында

башталган. Изилдөөнүн жүрүшүндө кесиптик багыт берүү ишинин өнүгүшүн төрт этапка бөлүүдө (I этап – 1950-1969-жылдар; II этап – 1969-1984-жылдар; III этап – 1984-1991-жылдар; IV этап – 1991-жылдан бери) төмөндөгү критерийлерге таяндык: илимий изилдөө иштеринин этаптарда аткарылышы; өлкөнүн социалдык-экономикалык өнүгүүсү менен шартталган билим берүү системасын өнүктүрүүнүн урунтуу учурлары; Кыргызстандагы окуучуларга кесипке багыт берүү маселесинин теориядагы жана практикадагы абалы. Ар бир этапта кесипке багыт берүү маселеси белгилүү деңгээлде чечилген. Мына ушундай этаптарга бөлүү шарттуу болсо дагы, аталган проблеманы үйрөнүүнү жеңилдетет. Бул маселе кийин жүргүзүлгөн изилдөөлөрдө такталышы мүмкүн. 1920-1950-жылдардын аралыгында Россиянын бирдиктүү эмгек мектебинин тажрыйбалары жана педагог-окумуштууларынын илимий эмгектери Кыргызстанда кеңири колдонулган. Биринчи этапка чейин, республикабызда төмөндөгүдөй себептерге байланыштуу кесиптик багыт берүү маселеси боюнча изилдөөлөр жүргүзүлгөн эмес: 1. Изилдөө иштерин жүргүзө турган илимий мекемелердин жана педагогикалык кадрлардын жетишсиздиги. 2. Кыргызстанда билим берүү системасынын жаңыдан өнүгө башташы. 3. Кыргызстандын социалдык-экономикалык жактан абалы.

I этапта КПССтин XIX-XX съездинин чечимдери, КПСС БКнын жана СССР Министрлер Советинин «Мектептин турмуш менен байланышын чыңдоо жөнүндө жана СССРде элге билим берүү системасын өнүктүрүү жөнүндө» мыйзамы (1958-ж.), Кыргызстан КП БК менен Кыргызстан Министрлер Совети «Мектептин турмуш менен байланышын чыңдоо жөнүндө» жана «Кыргыз ССРинде элге билим берүү системасын өнүктүрүү жөнүндө» мыйзамы (1959-ж.) мааниге ээ болгон. Мына ушул документтер Кыргызстанда мектеп окуучуларына кесиптик багыт берүүгө байланышкан илимий изилдөө иштеринин башталышына түрткү болду. Окуучулардын коомдук пайдалуу жана өндүрүмдүү эмгегин уюштуруунун өзгөчөлүктөрүн, билим жана тарбия берүүчүлүк жагдайларын алгачкылардан болуп О.Ч. Байчоров, Н.Я. Босикова, П.С. Дадабаева, А.Э. Измайлов, Х.А. Калимов, Г.Т. Токтаров, А. Токтосунов жана башкалар изилдешкен.

И.Б.Бекбоев 1959-1964-жылдары жарык көргөн эмгектеринде математика сабактарында өндүрүштүк-прикладдык мазмундагы маселелерди колдонуунун илимий методикалык негизин иштеп чыгып, алардын окуучуларга эмгектик тарбия, политехникалык билим жана кесиптик багыт берүүдөгү маанисин ачып көрсөткөн.

Г.В. Благодарова биология предметин окутуунун политехникалык багытын, окутууну практика менен байланыштыруунун методикалык жагдайларын жана окуучуларды кесипте менен тааныштыруунун жана аларга эмгектик тарбия берүүнүн айрым жагдайларын белгилеген.

А.Э. Измайловдун «О выборе профессии» (1960), «Мектепте кесип тандоого багыт берүү» (1965-ж.) деп аталган монографияларында мектеп окуучуларына кесиптик багыт берүү маселесинин методологиялык, теориялык жагдайлары изилдеген.

II этап – 1969-жылы (декабрь) СССРдин агартуу Министрлигинин,

Кесиптик техникалык билим берүү боюнча СССРдин Мамлекттик комитетинин, ВЛКСМ БКнын Бюросунун жана ВЦСПСтин Президиумунун биргелешкен «Окуучу жаштарга кесиптик багыт берүү жөнүндөгү» (1969-ж. декабрь) токтому кабыл алынган учурга туура келет. КПССтин XXIV-XXV съезддеринин чечимдеринде (1971-ж., 1976-ж.), КПСС БК менен СССР Министрлер Советинин «Жалпы билим берүүчү мектептердин окуучуларын окутуунун, тарбиялоонун жана аларды эмгекке даярдоонун мындан ары өркүндөтүү жөнүндө» (1977-ж., декабрь) деп аталган токтому белгилүү деңгээлде чоң роль ойногон. Бул документтерде окуучуларга кесипке багыт берүү ишин күчөтүү керектиги, аларды чыгармачыл эмгекке даярдоо маселеси белгиленген. 1981-жылы (24-декабрь) Кыргыз ССРинин Министрлер Совети «Республиканын жалпы билим берүүчү орто мектептеринин окуучуларына кесиптик багыт берүүнүн жана эмгекке даярдоонун абалы жана аны жакшыртуунун кошумча чаралары» деген токтом кабыл алган. Мына ушул этапта окумуштуу-педагогдор З. Акматалиеванын, Н.С. Быковченконун, З.Дж. Джантакованын, Х.А. Калимовдун, Ш. Мамырбаевдин, Г.Т. Тохтаровдун, К. Тыныбековдун, Т.Ж. Оторованын, Ж. Жоокаевдин, М. Жакыпбековдун, А.П. Сейтешевдин ж.б.лардын изилдөөлөрүндө окуучулардын коомдук пайдалуу жана өндүрүмдүү эмгегин уюштуруунун, эмгекке тарбиялоонун педагогикалык маселелери каралган.

III этап. КПСС БКнын жана СССР Министрлер Советинин 1984-жылы 10-апрелде кабыл алган «Жалпы билим берүүчү жана кесиптик мектептердин реформасы» жөнүндөгү токтомдун кабыл алынышы менен башталган. Мектеп реформасынын негизги багыттарында «Окуучуларды эмгекке тарбиялоо, окутуу жана аларга кесиптик багыт берүү системасы алар толук эмес орто мектепти бүткөн мезгилде билим алуусун улантуу үчүн тийиштүү окуу жайын жана кесипти ойлонгондук менен тандап алууга багыт берүүнү көздөйт» деп белгиленген. Бул максатта мектептердин окуу планына «Өндүрүштүн негиздери. Кесип тандоо» (VII-VIII класстар) деп аталган курстун киргизилиши окуучуларды эл чарбасынын тармактары менен кеңири тааныштырып, алардын политехникалык билимин жогорулатууда мааниге ээ болгон. Мына ушул этапта А. Абдыкеевдин, М.А. Алтыбаеванын, Ж.А. Аманалиевдин, Д.Б. Бабаевдин, Ж.У. Байсаловдун, К.Б. Бийбосунованын, Н.Н. Беспаловдун, Т.М. Максүтовдун, Т.С. Сатыбекованын, Т.Ш. Тохтарованын жана башкалардын изилдөөлөрүндө кесиптик багыт берүү маселеси каралган.

Бирок, ошондой болсо дагы мектеп реформасынын идеялары толук ишке ашкан эмес. Анткени, өлкөдөгү социалдык-экономикалык абалдын начарлашы өз кезегинде окуучуларга кесиптик багыт берүү ишине таасирин тийгизген.

IV этап өлкөбүздүн эгемендүүлүктү алган 1991-жылдан башталган. Ушул мезгилден баштап кесипке багыт берүү ишинин абалы абдан төмөндөп кеткен. Бул ишке жоопкерчилик негизинен КРнын Эмгек жана жаштар министрлигине жүктөлгөн. 1991-жылы 26-августта КРнын өкмөтү тарабынан «Жумушсуз калкка жана жаштарга кесиптик багыт берүүнүн системасын түзүү жөнүндө» деген № 411 токтом кабыл алынган. Бирок, бул токтомдо мектеп окуучуларына (өзгөчө айыл мектебинде) кесиптик багыт берүүнүн

өзгөчөлүктөрү эске алынбагандыктан ишти алдыга жылдыра алган эмес. Натыйжада Кыргыз өкмөтүнүн 1994-жылы 19-майдагы № 344 - токтомуна ылайык күчүн жоготкон. Мына ушул этапта А.Б. Абдурехменованын, Т.И. Алиевдин, А.И. Ботокановдун, Т.П. Досанованын, А.О. Келдибекованын, Н.Т. Маткаримовдун, М.З. Ысмайыловдун жана башкалардын изилдөөлөрүндө базар экономикасынын шарттарында мектептин жана кесиптик техникалык окуу жайлардын (лицейлердин) окуучуларын социалдаштыруунун жана аларды эмгекке даярдоону ишке ашыруунун маселелери каралган.

Коомубуздагы социалдык-экономикалык өзгөрүүлөр өз кезегинде «Кыргыз Республикасынын орто кесиптик окуу жайларында жаштарга кесиптик багыт берүү системасын өнүктүрүүнүн концепциясынын» (2014-ж. 14-октябрь,

№ 819/1), «Кыргыз Республикасында жаштарга кесиптик багыт берүүнүн систе-масын өнүктүрүүнүн концепциясынын» (2016-ж. 28-сентябрь) кабыл алынышына түрткү болду. Концепциянын максаты – эмгек рыногундагы ситуацияны эске алуу менен республикада натыйжалуу кесиптик багыт берүү системасын түзүүнү, кадрдык жана методикалык жактан колдоону көздөгөн.

Изилдөөнүн темасы менен байланышкан илимий адабияттарды история-графиялык талдоо көпчүлүк эмгектерде окуучуларга кесиптик багыт берүү маселеси политехникалык билим берүү жана окутууну өндүрүмдүү эмгек менен байланыштыруу деген принциптерге, мектеп практикасында топтолгон тажрыйбаларга таянуу менен чагылдырылгандыгын көрсөттү.

Окуучуларга айыл чарба кесибине багыт берүү маселесин изилдөөдө бул тармактын базар экономикасынын шарттарында өнүктүрүүнүн стратегиялык багыттарын эске алуу маанилүү жобо болуп саналат. Азыркы кездеги КРнын агрардык саясаты айыл чарбасында эмгекти уюштуруунун жаңы формаларын, инновациялык технологияны колдонуу менен сапаттуу продукция өндүрүп, өлкөнүн азык-түлүк коопсуздугун камсыз кылууга багытталган. Бул проблеманы чечүү өз кезегинде квалификациялуу даярдыгы бар кесип ээлерин даярдоо менен тыгыз байланышат. КРнын айыл чарбасынын эмгек рыногунда карама-каршы келген ситуация пайда болду. Бир жагынан колхоз-совхоздордун жоюлушу менен жумушсуздук пайда болсо, экинчи жагынан эмгекти уюштуруунун жаңы шартында квалификациялык даярдыгы бар адистерге муктаждык өсүүдө.

СССР мезгилиндеги пландуу экономика мектептеги кесиптик багыт берүү иштерин чарбалардын кесип ээлерине болгон керектөөлөрүн канаттандырууга багыттаган. Ал эми базар экономикасынын шарттарындагы айыл чарбасындагы кесиптик иш-аракет өндүрүштүк каражаттарга карата менчикке, өндүрүшкө толук кожоюндукка, ишкердиктин ар түрдүүлүгүнө, чарба жүргүзүүдө келишимдик катнаштын болушуна, финансылык көз карандысыздыкка, алардын ишмердигине мамлекеттик чектелген кийлигишүүсүнө негизделген. Мына ушул жагдайлар, айыл чарбасынын өнүгүү перспективасы өлкөдөгү социалдык жана экономикалык абалга, кесиптик багыт берүү иштерине таасирин тийгизет. КРнын Евразиялык экономикалык жана Бажы союзуна кошулушунун, агрардык реформанын натыйжасында эмгек чөйрөсүндөгү өзгөрүүлөр жалпы, атайын даярдыкты талап кылган жана

жаңы технологияга негизделген кесиптерге (агроэколог, фитосанитар, менеджер, маркетинг, оператор, фермер, технолог, инженер-техниктер ж.б.) муктаждыкты пайда кылды. Алар үчүн инновациялык технологияны, автоматташтырылган жабдуулардын иштөө принциптерин билүү абдан маанилүү. Азыркы кездеги айыл чарбасындагы кесиптердин динамикалуу мүнөзү, келечектеги кесип ээлерин кеңири профилдеги даярдыкты талап кылат. Мисалы, ишкер-фермер – экономикалык, социалдык, укуктук детерминанттарга таянып, жаңы социалдык группа жана чарба жүргүзүүчү субъект катары рыноктук мамилелерди, новатордук идеяларды сунуштап, өз алдынча иш жүргүзүп, адамдар менен ишкер мамиле түзүп, өзүн идентификациялап, үй-бүлөсүнүн этикасын, баалуулуктарды жаратышып, балдарында дагы жаңы сапаттарды тарбиялайт. Негизги мотиви – өзүнүн жеке ишин ачуу, киреше алуу жана балдарынын келечегин камсыз кылуу болуп саналат. Жүргүзүлгөн изилдөөлөрүбүздө 87% фермерлер, айыл чарба адистерин (275 адам) төмөндөгү сапаттарга баа беришкендигин аныктай алдык:

- Кыргызстандын айыл чарбасынын тармактары, алардын илимий негиздери жөнүндөгү маалыматтарга ээ болушу;
- өз алдынча айыл чарба тармагында ишкердикти жүргүзүүгө даярдыгы;
- базар экономикасынын шарттарында эмгекти уюштуруунун жаңы формаларынын жана андагы кесиптердин социалдык-экономикалык маанисин түшүнүшү;
- өзүнүн ишин туура пландаштырып, жыйынтыгын талдап, туура тыянак чыгара билиши;
- айыл чарбасындагы инновациялык технологияны өздөштүрүүгө умтулуусу жана эмгекке чыгармачылык менен мамиле жасашы;
- жогорку деңгээлдеги эмгек маданиятынын болушу;
- жаңы маалыматтык технологияларды пайдалана билиши;
- уюштуруучулук, тарбиялоочулук ж. б. функцияларды аткара билиши.

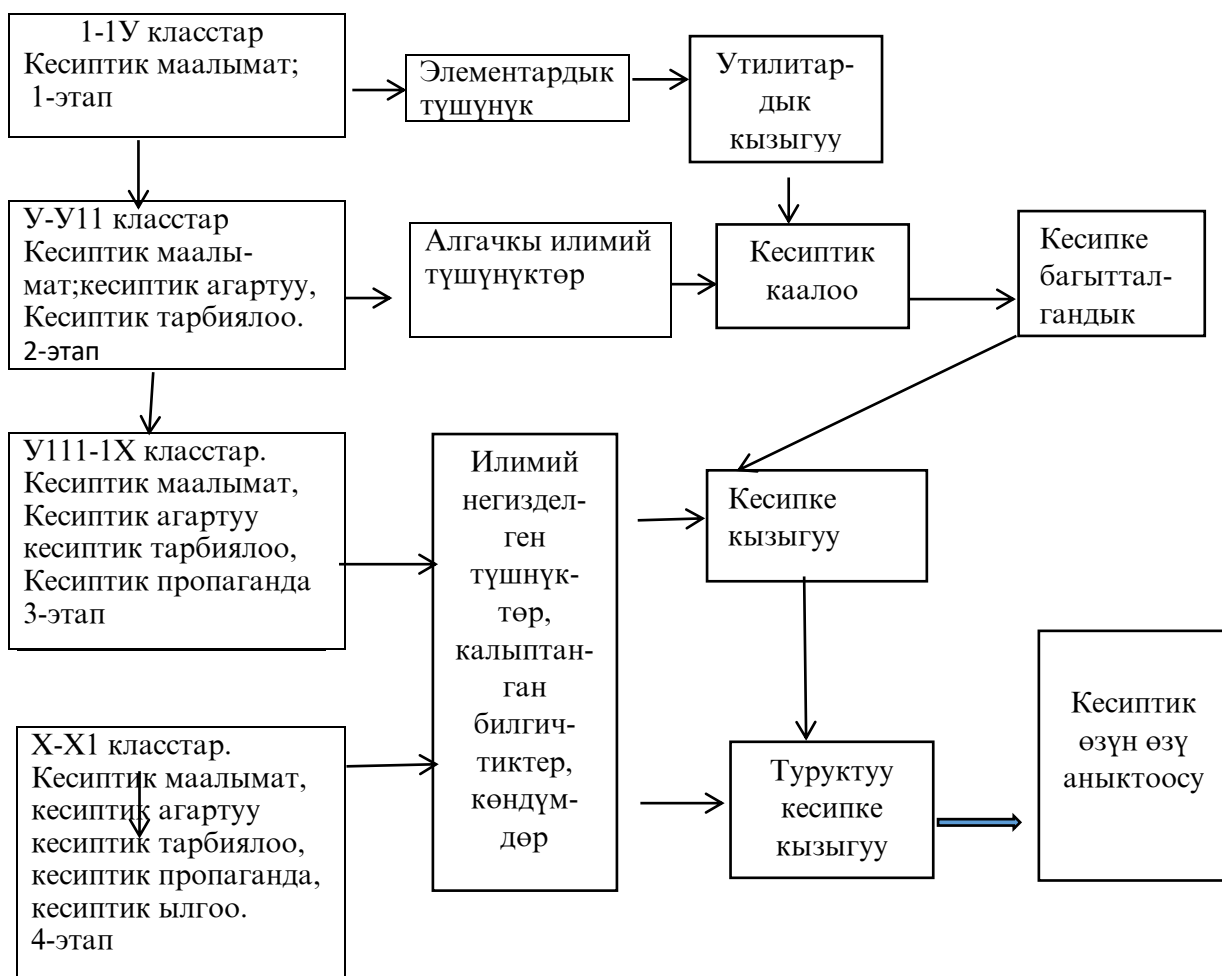
Бул сапаттарды келечектеги айыл чарба эмгекчисинде калыптандыруу өндүрүштү интенсивдештирүүнү жана индустриалаштырууну тездетет.

Базар экономикасынын шарттарында окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүү ишинин ийгилиги маселенин теориялык жактан иштелип чыгышына байланыштуу. Кесиптик багыт берүүнүн теориясын «мазмунга жана технологияга, кесиптик багыт берүү иш-аракетинин диагностикалык аппаратына, негизделген концентрацияланган формада чагылдырылган концепциялардын, түшүнүктөрдүн, көз караштардын, идеялардын, сунуштардын жыйындысы» (П.Р.Атутов) катары аныктоого болот. Кесипке багыт берүү маселеси социологиялык, экономикалык, психологиялык, юридикалык, философиялык, педагогикалык мамиле жасоонун негизинде окумуштуулар тарабынан изилденсе дагы, бүгүнкү күнгө чейин анын бирдей аныктамасы жок. Биздин оюбузча кесиптик багыт берүү деген түшүнүктү тактоонун зарылдыгы келип чыкты. Биринчиден, базар экономикасынын шарттарында кесиптик багыт берүү ишинин маңызы, максаты, мазмуну өзгөрөт. Экинчиден, кесиптик багыт берүү иши маалыматтык, илимий-методикалык жактан камсыз болгондо гана иштин натыйжасын камсыз кылат. Үчүнчүдөн, бүгүнкү күндөгү

Кыргызстанда билим берүү системасын модернизациялоо өз кезегинде окуучуларга кесипке багыт берүү ишинин өркүндөтүүнү талап кылат. Төртүнчүдөн, жаңы социалдык-экономикалык шарттар айылда жашоочулардын кесиптик багыт берүү кызматына карата кызыгуусун жаратат.

Азыркы кезде окуучуларга кесиптик багыт берүүнүн компоненттери, функциялары, анын структурасы, мазмуну жөнүндө окумуштуулардын арасында бирдиктүү көз караш жок. Бир катар изилдөөлөрдө кесиптик багыт берүү иши 5-класстан баштаса натыйжалуу боло тургандыгы көрсөтүлгөн. Бирок, окуучуларга кесиптик багыт берүү ишин башталгыч класстардан баштап жүргүзүлүшү керек. Анткени, балдар мектепке келгенге чейин эле айыл чарбасы тууралуу маалыматтарга ээ болушат. Ошондой эле республикабыздын мектептеринин окуу программаларын, алдыңкы мугалимдердин иш тажрыйбаларын талдоо, башталгыч класста кесиптик багыт берүү иши пропедевтикалык мүнөздө боло тургандыгын көрсөттү. Изилдөөнүн жүрүшүндө айыл мектебинде окуучуларга кесиптик багыт берүү ишинин төрт этапта жүргүзүү натыйжалуу болот тургандыгын аныктай алдык.

1-этапта – окуучунун (I-IV класстар) айыл чарбасындагы кесиптер жөнүндөгү алгачкы түшүнүктөрүн өнүктүрүүгө багытталат. 2-этапта (V-VII класстар) - окуучуларды сабактарда азыркы кездеги эмгекти уюштуруунун шарттары, формалары, кесиптер менен тааныштырып, алардын айыл чарба кесиптерине кызыгуусун тарбиялоого көңүл бөлөбүз. Бул этапта алардын кызыгуусу дифференциялана баштап, кесип тандоосу окуудагы ийгилиги менен байланышып, кесипке тандоодогу багытталган ниети - калыптана баштайт. Алар келечектеги кесиби менен байланышкан окуу предметтери менен алектенишет. 3-этапта – окуучу (VIII-IX класстар) азыркы кездеги айыл чарбасынын негиздери, андагы кесиптер, кесип тандоонун эрежелери менен таанышып, кесипке кызыгуусу жана кесиптик каалоо калыптанат. 4-этапта – окуучунун (X-XI класстар) теориялык билимдери, эмгектик билгичтиктери жана көндүмдөрү, туруктуу кесиптик кызыгуусу, аны тандоосунун мотивдери калыптанат. Мына ушуга байланыштуу кесиптик багыт берүү ишин эки багытта жүргүзүлүшү керек. 1– багытта (кесиптик маалымат жана агартууда) окуучулардын айыл чарбасынын илимий негиздери жөнүндөгү билимге, эмгектик көндүмдөргө, айыл чарба кесиптери, алардын өзгөчөлүктөрү, коюлган талаптар, бул тармактын тигил же бул кесип ээсине керектөөлөрү жөнүндө маалыматтарга ээ кылуу зарыл. 2 – багытта (кесиптик диагноздоодо, кесиптик кеңеш берүүдө, кесиптик тарбиялоодо) окуучуларды өзүнүн жеке психологиясы, кызыгуусу, шыгы ж.б. маселелер тууралуу маалыматка ээ кылып, кесиптик өзүн аныктоо боюнча иш – аракеттерин активдештирүүгө, алардын маанилүү кесиптик сапаттарынын өнүгүшүнө, кесип тандоосуна жардам берүү керек. Изилдөөлөрүбүздүн жүрүшүндө окумуштуулардын көз караштарына, педагогикалык практикага таянып, айыл мектебинде окуучуларга кесиптик багыт берүү ишинин жүргүзүүнүн төмөндөгүдөй структурасын натыйжалуу боло тургандыгын аныктай алдык (1– сүрөт).

1- сүрөт. Айыл мектебинде кесиптик багыт берүү ишин жүргүзүүнүн структурасы жана ишке ашыруунун этаптары.

Илимий адабияттарда кесипке багыт берүүнүн социалдык, экономикалык, психологиялык, педагогикалык, медициналык функциялары аныкталган. Педагогикалык практикада топтолгон тажрыйбаларга, илимий теориялык булактарга жана изилдөөлөрүбүздүн натыйжаларына таянуу менен айыл мектебиндеги окуу тарбия ишинин кесиптик багыт берүүнүн төмөндөгүдөй функцияларын белгилемекчибиз: 1. Маалыматтык. 2. Таанып-билүүчүлүк. 3. Өнүктүрүүчүлүк. 4. Социалдаштыруучу. 5. Компенсатордук. 6. Коммуникативдик. 7. Прогноздоочу. 8. Жөнгө салуучу. 9. Тарбиялоочу. 10. Калыптандыруучу.

Мына ушул функциялар мектепте кесиптик багыт берүү ишин активдештирүүчү мүнөздө болушун камсыз кылып окуучуларда төмөндөгү билгичтиктерди, сапаттарды калыптандырууга багытталышы керек:

- кесип тандоодо негизги шарттарды бөлүп көрсөтө билиши;
- өзүнүн жөндөмүн, шыгын, кесипке жарактуулугун баалай билиши;
- жеке кесиптик өнүгүү жолун аныктай билиши;
- базар экономикасы, эмгекти уюштуруунун формалары жөнүндө маалыматтарынын болушу;
- айыл чарбасынын илимий-практикалык негиздери боюнча билиминин

болушу;

- айыл чарба кесиптери, анын өзгөчөлүктөрү, перспективасы, коомдун керектөөлөрү жөнүндө билиминин болушу;
- өзүнүн кызыгуусун айыл чарбасындагы кесип менен байланыштыра билиши;
- эмгекке чыгармачылык менен мамиле жасоосу, жоопкерчилиги, өз алдынча чечим кабыл ала билүүсү, ишке жөндөмдүүлүгү, коммуникативдүүлүгү;
- кесиптик жана айыл чарба эмгегинин маданиятынын калыптанышы.

Жогоруда белгиленген мамиле жасоонун багыттарына, айыл мектептеринде топтолгон тажрыйбаларга, изилдөөнүн жыйынтыктарына таянуу менен кесиптик багыт берүү ишинин негизги максаты окуучуларды базар экономикасынын шарттарында эмгек рыногунун талаптарына жооп берген, айыл чарбасындагы кесиптерди аң-сезимдүү тандап алууга даярдыгын калыптандыруу деп айта алабыз.

Азыркы кездеги айыл мектебинде окуучуларга кесиптик багыт берүүнүн негизги милдеттери төмөндөгүлөр:

- окуучуларды базар экономикасынын шартындагы айыл чарбасы жана андагы (учурдагы жана келечектеги) кесиптер жөнүндө маалыматтарга ээ кылуу;
- табигый илимдердин негизин окутууда окуучуларды айыл чарбасынын илимий негиздери, инновациялык технология боюнча түшүнүктөрүн калыптандыруу;
- окуучуларды ар түрдүү багыттагы айыл чарба эмгегине катыштыруу жана өзүнүн жеке ишин уюштуруунун билгичтиктерин, көндүмдөрүн өнүктүрүү;
- окуучулардын кесиптик кызыгуусун калыптандыруу;
- окуучулардын айыл чарбасындагы кесипти аң-сезимдүү тандап алуусуна жардам берүү.

Демек, кесиптик багыт берүү – окуучунун жеке өзгөчөлүгүн, жөндөмүн, кызыгуусун жана коомдогу социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдүн шартындагы эмгек рыногунун керектөөлөрүн эске алуу менен аны билим, билгичтик жана көндүмдөргө ээ кылып, кесиптик жана инсандык сапаттарын калыптандырып, аң-сезимдүү кесип тандап алууга даярдоо боюнча коомдук жана педагогикалык таасир этүүнүн системасы катары түшүнсөк болот.

КРда 2265 мектептин 70% дан ашыгы айыл жергесинде жайгашкан. Айыл мектеби өзүнө тийиштүү болгон мүнөздөмөгө ээ. Окумуштуулардын теориялык көз караштарына таянып, айыл мектебин социомаданияттык чөйрөдөгү ар түрдүү факторлордун, шарттардын комплексин камтыган, билим жана тарбия берүү процессин ишке ашырган, келечектеги кесип ээсин даярдоого салым кошкон педагогикалык мейкиндик деп айта алабыз. Айыл мектеби төмөндөгү функцияларды аткара тургандыгын белгилейбиз:

- Кыргызстандын дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине кошулуу шартында окуучулардын билим алуусундагы муктаждыктарды канааттандыруучу;
- XXI кылымдагы социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдүн шартындагы маданий чөйрө менен байланышкан айылды жаратуучу;
- мектеп бүтүрүүчүсүнүн инсандык жана маанилүү кесиптик сапаттарын

калыптандыруучу;

- тарбиячынын ролу аткарган компенсатордук функция;
- айылдын жашоочуларына руханий, маданий жактан таасир этүүчү борбор.

Өз кезегинде айыл социуму мектепте окуу-тарбия процессин уюштурууга, кесиптик багыт берүү ишин жүргүзүүгө төмөндөгүдөй жагымдуу шарт түзөт:

– айыл жергесинде жашоочулардын бири-бирин жакшы билгендиги, мектептин жана айыл социумунун тыгыз байланышын камсыз кылып, кызматташтык педагогикасын жакшыртышы;

– окуучулардын жаратылышка жана айыл чарба өндүрүшүнө жакындыгы;

– айыл чарбасынын илимий негиздерин системалуу үйрөнүүгө жана эмгекке катышуусу үчүн кеңири мүмкүнчүлүктөрдүн болушу;

– айыл жергесинде эмгектик салттардын сакталышы жана алардын окуучуларга оң таасирин тийгизиши;

– жергиликтүү шартты эске алып окуу-тарбия ишинин айыл чарба жана кесиптик багыт берүүчүлүк жагаддын арттырууга мүмкүнчүлүктүн болушу;

– мугалим менен окуучунун ортосунда ишкер байланыштын дайыма болушу;

– айыл жергесинде эмгектин сезондуулугу, эмгектин шарттары, механизациялоонун төмөнкү деңгээлинин айылда жашоонун образына таасири.

Кыргызстандын базар экономикасына өтүү мезгилинде көпчүлүк айыл мектеби келечектеги айыл чарба эмгекчилерин тарбиялоодон четтеп калган. Изилдөөнүн натыйжаларына таянуу менен төмөндөгү жагдайлар кесипке багыт берүү ишине терс таасирин тийгизгендигин белгилейбиз: республиканын билим берүү системасындагы өзгөрүүлөрдүн натыйжасында мектептин окуу планынан эмгектик тарбия, кесиптик багыт берүүдө мааниге ээ болгон «Өндүрүштүн негиздери. Кесип тандоо» деп аталган (VII-VIII класстар) курстун жана X-XI класстарда эмгек практикумдарынын алынып салынышы, мектептердин базалык ишканаларынын жоюлушу, окуучулардын өндүрүмдүү эмгегин уюштуруудагы кыйынчылыктар, проблемага байланышкан илимий-методикалык, популярдуу адабияттардын жетишсиздиги, мектептердин башка социалдык институттар менен байланышынын начарлашы, педагогдордун кесиптик багыт берүү ишине начар даярдыгы, окуучулардын ар түрдүү иш-аракеттерде өзүн текшерип көрүүгө мүмкүнчүлүктүн жоктугу. Натыйжада мектеп бүтүрүүчүлөрү базар экономикасынын жана социалдык-укуктук коргоонун маселелери боюнча маалыматтарга ээ болушпай, кесипти тандоого даярдыгы төмөн бойдон калууда. Бул жагдай кийин алардын миграцияланышына себеп болуп калууда.

Мына ушуга байланыштуу өлкөбүздө «Айыл мектеби» деген мамлекеттик комплекстүү программада (2003-ж.), билим берүү системасын өнүктүрүүгө багытталган стратегиялык документтерде айыл мектебин өркүндөтүүнүн багыттары, окуучунун чыгармачыл инсан катары өнүгүүсүн камсыз кылуунун, жаңы экономикалык шарттарда эмгекке даярдоонун механизмдин иштеп чыгууну көздөгөн. Натыйжада республикабыздын мектептерине 2007-жылы максаттуу багытталган «Менин гүлдөгөн чарбам» аттуу атайын долбоор сунушталган. Ал

эми «Кыргыз Республикасында жаштарга кесиптик багыт берүүнүн системасын өнүктүрүүнүн концепциясында» (2016-ж. 28/1X) окуучуларды жеке өзгөчөлүгүнө жана эмгек рыногунун талаптарына жооп берген, кесиптик иш-аракеттин чөйрөсүн тандап алуу жөндөмдүүлүгүн калыптандыруунун зарылдыгы белгиленген. Мына ушуга байланыштуу 2016-жылы өлкөбүздүн жүз мектебине гүл өстүрүүчү, бакча өстүрүүчү, күнөскана кызматкери ж.б.у.с. кесиптер боюнча пилоттук долбоор киргизилип бир катар ийгиликтер жаралган. Натыйжада айыл мектептеринин окуучуларынын арасында жүргүзгөн изилдөөлөрүбүздө окуучулар мына ушул долбоорлордун алкагында жеке ишкердиктин көндүмдөрүнө ээ болушкандыктарын белгилешти.

Изилдөөнүн жүрүшүндө окуучуларга кесиптик багыт берүү боюнча республикабыздын айыл мектептеринин тажрыйбаларын үйрөнүүнүн жана талдоонун негизинде төмөндөгүдөй топторго бөлдүк: 1) массалык тажрыйба – бул айыл мектептеринде кесиптик багыт берүү иши расмий методикалык сунуштардын негизинде окуу программаларын ишке ашыруу менен байланышып, окуучуларга кесиптик маалымат берүү өнүтүндө жүргүзүлөт; 2) алдыңкы тажрыйба – бир же бир нече класста тигил же бул предметти тереңдетип окутуу менен айыл чарбасы менен байланышкан жогорку окуу жайга барууга ынтызар балдар менен иш алып барышат; 3) новатордук тажрыйбалар – бул окуучуларга кесиптик багыт берүүдө аларды ар тараптан үйрөнүп, кесиптик багыт берүүдө инновациялык форма методдорду, каражаттарды колдонушуп, окуу тарбия ишинин айыл чарба жана кесиптик багыт берүүчүлүк жагдайына өзгөчө көңүл бөлүнөт. Мектеп билим берүүчү жана социомаданияттык мейкиндик катары коомчулуктун кеңири массасын катыштыруу менен иш алып барат.

Мектеп практикасында топтолгон тажрыйбаларга жана изилдөөнүн натыйжаларына таянуу менен азыркы кездеги Кыргызстандын айыл мектептеринде окуучуларга кесиптик багыт берүүдө төмөндөгүлөрдү эске алуу керек деп айта алабыз:

- өлкөнү туруктуу өнүктүрүүнүн улуттук стратегиялык багыттарына ылайык айыл чарбасын өнүктүрүүнүн перспективасын;
- аймактын жана жергиликтүү айыл чарба өндүрүшүнүн абалын;
- базар экономикасынын шарттарында айылдын өнүгүүсүнүн социалдык инфраструктурага жана өндүрүшкө көз карандылыгын;
- мектеп айыл коомчулугу үчүн социалдык жактан дайындалгандыгын.

Жогоруда белгиленген айыл мектебинин функциясын, айыл социумунун өзгөчөлүгүн, педагогикалык шарттарды эске алуу окуучулардын айыл чарба кесиптерин тандоосуна таасирин тийгизет.

Экинчи бап «**Айыл мектептеринин окуучуларына айыл чарба кесиптерине багыт берүүнү изилдөөнүн методологиясы, материалдары, методдору жана уюштурулушу**» деп аталган. 2016-жылы (октябрь, № 819/1) кабыл алынган концепциянын талабына ылайык мектеп окуучуларына айыл чарба кесиптерине багыт берүүнү методологиялык, теориялык жактан негиздөөнүн зарылдыгы пайда болду. Методология айыл мектебинин окуучуларына айыл чарба кесиптерине багыт берүү ишиндеги ситуацияны тактоого жардам берип,

теориянын жана практиканын алга жылышына көмөк көрсөтөт. В.В. Краевскийдин пикири боюнча методология билимдердин жана илимий изилдөө иш-аракетинин системасы катары эки аспектиде, атап айтканда методологиялык изилдөө жана методологиялык камсыздоо катары каралат. Методологиялык изилдөө – маселесинин практика менен байланышта өнүгүүсүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрүн аныктоого, изилдөөнүн натыйжалуулугун арттырууга багытталат. Ал эми методологиялык камсыз кылуу- бул болгон методологиялык билимди изилдөөнүн программасын негиздөөдө жана анын сапатын баалоодо колдонулат. Буга чейинки жүргүзүлгөн изилдөөлөрдө кесиптик багыт берүүнүн методологиялык негизи катары окуучуларга политехникалык билим берүү жана окутуунун өндүрүмдүү эмгек менен байланыштырууну каралган. (П.Р. Атутов, А.Э. Измайлов, Н.К. Крупская, А.С. Макаренко, А.Т. Токтосунов, С.Т. Шацкий, ж.б.лар). Аталган методологиялык негиз окуучунун кесип тандоого даярдоодо мааниге ээ болоору шексиз.

Кесипке багыт берүүнүн методологиясы бул окуучунун жеке кызыгуусун жана коомдун керектөөлөрүн эске алып, анын кесип тандап алуусун оптималдаштыруунун илимий негизин (системасы, структурасы, принциптери, аспектилери, форма, методдору жөнүндөгү), практикалык таасир этүүнүн методдорун өркүндөтөт (С.Н. Чистякова, Н.Н.,Захаров). Бирдиктүү методологиялык негиз окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүү ишине мамиле жасоонун багыттарын табууга мүмкүндүк берет. Изилдөөнүн жүрүшүндө КРнын укуктук нормативдик документтеринин негизинде жана айыл мектебинин өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен окуучуларга айыл чарба кесибине багыт берүүнүн методологиялык негизи, мамиле кылуунун багыттары (1. Социалдык-экономикалык. 2. Этнопедагогикалык. 3. Инсандык. 4.Иш-аракеттик. 5. Деңгээлдик. 6. Технологиялык. 7. Чөйрөлүк. 8. Компетенттүүлүк. 9. Системалуулук. 10. Профессиографиялык), принциптери, максаты, объектиси, субъектиси, колдонуу чөйрөсү, мазмундук толукталышы, ишке ашыруунун педагогикалык шарттары, көрсөткүчтөрү жана натыйжасы аныкталды. Тигил же бул мамиле кылуунун багытын өзүнчө бөлүп көрсөтүү максат эмес, ал айыл мектебинин окуучусунун келечегин терең кароого мүмкүндүк берген таанып билүүнүн процедурасы. Кесипке багыт берүү ишине мамиле кылуунун багыттары өз алдынча теориялык фундамент катары объектилердин өзгөчөлүктөрүн, анын өнүгүүсүнүн өзгөчөлүктөрүн, изилденип жаткан кубулуштун перспективасын түшүнүүгө жардам берет. Изилдөөнүн жүрүшүндө мамиле жасоонун багыттарына жана алынган натыйжаларга таянуу менен окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүүнүн өзгөчөлүктөрү катары төмөндөгүлөрдү белгилемекчибиз:

1. Кесиптик багыт берүү ишинин базар экономикасынын шарттарындагы коомдун социалдык заказы катары аныкталгандыгы.

2. Кесипке багыт берүү ишинин окуучунун инсанынын өнүгүүсүнө багытталгандыгы.

3. Окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүү ишинин натыйжалуулугу уюштуруучулук-педагогикалык шарттарга көз каранды.

4. Кесипке багыт берүү ишинин мазмунунун, форма, методдору жана каражаттарынын максатка көз каранды.

5. Кесипке багыт берүү иши объективдүү жана субъективдүү факторлорго көз каранды.

Изилдөөнүн жүрүшүндө азыркы кездеги илимий жетишкендиктерге, мамиле кылуунун багыттарына, алдыңкы педагогикалык тажрыйбаларга таянуу менен кесиптик багыт берүү ишинин төмөндөгүдөй атайын принциптерин белгилемекчибиз.

1. Кесиптик багыт берүү ишин окуучулардын айыл чарба кесиптерине кызыгуусун калыптандырууга багытталышы.

2. Кесипке багыт берүү ишинде мектептин, үй-бүлөнүн, биргелешип иштеши.

3. Кесипке багыт берүү ишинин үзгүлтүксүздүгү жана ырааттуулугу;

4. Кесипке багыт берүү ишинин айыл чарба багыттуулугу.

5. Кесипке багыт берүү ишинин илимийлүүлүгү.

6. Окуучулардын жаш курак жана жекече өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен кесиптик багыт берүү ишин көп баскычтуу деңгээлде ишке ашырылышы.

7. Кесиптик багыт берүү ишинде айыл мектебинин өзгөчөлүктөрүнүн эске алынышы.

8. Социалдык шериктештик принциби.

Аталган принциптер кесиптик багыт берүү ишин жүргүзүүнүн форма методдорун, мазмунун тактоого, долбоорлоого жана прогноздоого, маселелерди оптималдуу чечүүгө жардам берет. Методологиялык маанилүү суроонун катарына кесипке багыт берүүнүн натыйжалуулугунун критерийлерин аныктоо болуп саналат. Кесипке багыт берүүнүн натыйжалуулугун көпчүлүк учурда канча окуучу мектепте багыт берген кесипти тандап алып иштеп жатат деген көрсөткүч менен аныкташат. Изилдөөнүн жүрүшүндө окуучулардын айыл чарба кесипин тандап алууга даярдыгынын критерийлери аныкталып, айыл мектебинде максатты, милдетти коюуга, окуу-тарбия иштерин пландаштырууда, иштин жыйынтыгын баалоодо колдонулду. Методологиялык негиз айыл мектебинде окуу тарбия иштеринин бардык компоненттерин бирдиктүү педагогикалык системага интеграциялайт.

Кесиптик багыт берүү проблемасын изилдөөнүн маанилүү талаптарынын бири методология менен методиканын биримдиги. Бул изилдөөнүн уюштурулушун, максатын, объектисин, негизги түшүнүктөрүн аныктоону, кесип тандоого даярдоонун моделин иштеп чыгууну, алынган натыйжаларды талдоону камсыз кылат.

Изилдөөнүн объектиси: айыл мектебинин окуу-тарбия процесси.

Изилдөөнүн предмети: айыл мектебинин окутуу-тарбия процессинде окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүүнүн теориялык жана практикалык аспектилери.

Изилдөөнүн предмети азыркы кездеги коомдун социалдык заказы менен аныкталып жана мектеп окуучуларын айыл чарба кесиптерин тандоого даярдоодогу карама-каршылыктарды жоюу үчүн ар тараптуу изилдөөнү талап кылат. Изилдөөдө коюлган милдеттери чечүү төмөндөгүдөй методдордун

комплексин тандап алууга негиз болду.

Байкоо жүргүзүү методу изилдөөнүн бардык этабында колдонулуп, анын милдети, схемасы аныкталды. Бул зарыл болгон маалыматтарды алууга жана ага ылайык тыянактарды чыгарууга мүмкүндүк берди. Бирок, метод кеңири колдонулса дагы кесиптик багыт берүү процессинин ички мазмунун толук ачып көрсөтө албайт.

Аңгемелешүү методу кесиптик багыт берүү ишинде туруктуу байланыштарды аныктоого, изилденүүчү маселе боюнча маалымат алууга, окуучунун ички жан дүйнөсүн үйрөнүүгө багытталды. Анын жүрүшүндө окуучунун жаш курагын жана жекече өзгөчөлүгүн эске алуу менен план түзүлүп, сүйлөшүлүүчү маселелердин, суроолордун вариативдүүлүгүнө, ситуацияны туура пайдаланууга көңүл бөлүндү. Аңгемелешүүнүн натыйжасын тактоо үчүн изилдөөнүн башка методдору менен айкалыштырылды.

Мектеп документациясын талдоо (мугалимдердин жана мектеп жетекчилеринин иш пландарын, отчетторун, жыйналыштардын протоколдорун ж.б.) менен изилдөөдө мааниге ээ болгон ар түрдүү материалдарды алдык. Алынган маалыматтар илимий корутундуларды чыгарууда мааниге ээ болду. Окуучулардын чыгармачылык иштерин үйрөнүү менен алардын кызыгуусунун, шык-жөндөмүн жана башка сапаттарынын калыптанышын аныктадык.

Интервью алуу методу. Изилдөөдө алдын ала суроолор даярдалып, окуучуларга ырааттуу берилип, жооптор алынып, ачык талкуу жүргүзүлдү.

Алгачкы булактарды иликтөө методунун жардамы окуучуларга кесиптик багыт берүү маселеси менен байланышкан токтормдор, конференциялардын материалдары талдоого алынды. Бул метод окуу программаларынын, китептеринин жана башка материалдардын окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүүдөгү маанисин үйрөнүүгө жардам берди.

Педагогикалык тестирилөө методунун жардамы менен кесипке багыт берүү ишинде окуучунун жетиши, интеллектуалдык өнүгүшү, кесиптик сапаттарынын калыптанышы ж.б.у.с. маселелер изилденди.

Анкеталык сурамжылоо. Атайын иштелип чыккан суроолордун жардамы менен массалык окуучулардын айыл чарба кесиптерин тандоого байланышкан суроолорго берген жооптору талданды. Кесиптик багыт берүү ишинде ачык, жабык анкеталар колдонулду.

Моделдештирүү методу окуучуларга кесиптик багыт берүү ишинин структурасын, алардын кесип тандоого даярдыгын калыптандыруу боюнча теориялык моделин түзүүдө колдонулду. Түзүлгөн моделде окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүү ишинин чектери, алардын туруктуу байланыштары жана катнаштары, жыйынтыктары чагылдырылды.

Педагогикалык идеяларды теориялык талдоо жана синтездөө методу үйрөнүүчү проблеманы аныктап, гипотезаны иштеп чыгып, берилген кубулушту аны түзүүчүлөргө ажыратып, ички мазмунду талдоого, жүргүзүлгөн иштин жыйынтыктоодо, илимий тыянактарды жана практикалык сунуштарды берүүдө мааниге ээ болду.

Математикалык методдорунун жардамы менен окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүү ишинин натыйжалары сандык көрсөткүчү менен

аныкталды.

Окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүү проблемасынын теориядагы, практикадагы абалы, изилдөөнүн максаты, милдети педагогикалык экспериментти жүргүзүүнүн зарылдыгын көрсөттү.

Педагогикалык эксперимент методу. 2004-2018-жылдардын аралыгында констатациялоочу (2004-2007-ж.ж.), калыптандыруучу (2008-2017-ж.ж.), жыйынтыктоочу (2017-2018-ж.ж.) этаптардан турган педагогикалык эксперимент өткөрүлдү. Изилдөөнүн жүрүшүндө методдордун комплекси колдонулду. Бул жагдай бир методдун жардамы менен алынган материалды экинчи методдун материалдары толуктап, кесиптик багыт берүү ишинин маңызын түшүнүүгө, аны өркүндөтүүгө негиз болду. Констатациялоочу жана калыптандыруучу этаптарда алынган материалдар төртүнчү бапта чагылдырылды.

Үчүнчү бап «**Айыл мектептеринин окуучуларынын айыл чарба кесиптерин тандоого даярдыгын калыптандыруунун педагогикалык шарттары жана модели**» деп аталган. Республикабыздын айыл мектептериндеги окуучуларга кесиптик багыт берүү ишинин абалы, базар экономикасына өтүүнүн шарттары кесиптик багыт берүү ишин модернизациялоонун зарылдыгын пайда кылды. Кесиптик багыт берүүнү модернизациялоонун максаты мектеп окуучусуна сапаттуу билим берүү, анын инсандык өнүгүүсүндө айыл чарба эмгекчисинин сапатын калыптандыруу, кесипти аң-сезимдүү тандап алуунун даярдыгына ээ кылуу. Окуучуларынын айыл чарба кесиптерин тандоосуна педагогикалык, социалдык, экономикалык шарттар таасирин тийгизет. Айыл мектебинде окуучуларды айыл чарба кесиптерин тандап алууга даярдоонун татаалдыгы, окуу-тарбия процессинин ар тараптуу аспектилерин үйрөнүүнү, педагогикалык шарттарды аныктоону талап кылат. Окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүү ишинин натыйжалуулугу педагогикалык шарттарга байланышат. Окумуштуулар С.Н. Павловдун жана Е.И. Козыреванын пикири боюнча педагогикалык шарт – бул коюлган милдетти ийгиликтүү чечүүнү камсыз кылган окутуу жана тарбиялоо процессинин объективдүү мүмкүндүктөрүнүн жыйындысы жана алардын өз ара аракеттенишүүсүнүн жагдайы.

Изилдөөлөрүбүздүн натыйжаларына таянуу менен, төмөндөгүдөй педагогикалык шарттарды аныктап, практикада колдондук: а) окуучулардын кесиптик кызыгуусун калыптандыруу; б) мугалимдердин кесиптик багыт берүү ишине теориялык, практикалык жана психологиялык жактан даярдыгы; в) ата-энелердин кесиптик багыт берүү маселеси боюнча түшүнүктөрүн кеңейтүү; г) социалдык шериктештикти өнүктүрүү; д) окуу-тарбия ишинин айыл чарба жана кесиптик багыт берүүчүлүк жагдайын арттыруу; ж) кесиптик багыт берүү ишинин инновациялык форма, методдорун, маалыматтык технологияларды колдонуу; з) кесипке багыт берүү ишинин этнопедагогикалык багыттуулугу; к) моделдештирүү. Педагогикалык шарттар окуучулардын айыл чарбасындагы кесиптерин тандоого даярдыгынын компоненттеринин жана критерийлеринин калыптанышына негиз болот.

Демек, педагогикалык шартты – айыл мектебинин билим берүүчү мейкиндигин потенциалдык мүмкүнчүлүгүн ишке ашырып, анын жыйындысын

чагылдырып, иреттелген жана багытталган натыйжалуу кызмат өтөөсүн камсыз кылган мүнөздөмөсү деп түшүнсөк болот. Педагогикалык шарт - өзгөчөлөнгөн айыл мектебинин мейкиндик чөйрөсүн атайын билим жана кесиптик багыт берүүчү чөйрөгө айландырат.

Кыргызстандын айыл мектептериндеги кесипке багыт берүү ишинин практикадагы абалын талдоо, азыркы шарттарда аны өнүктүрүүнүн төмөндөгүдөй багыттарын аныктоого мүмкүндүк берди:

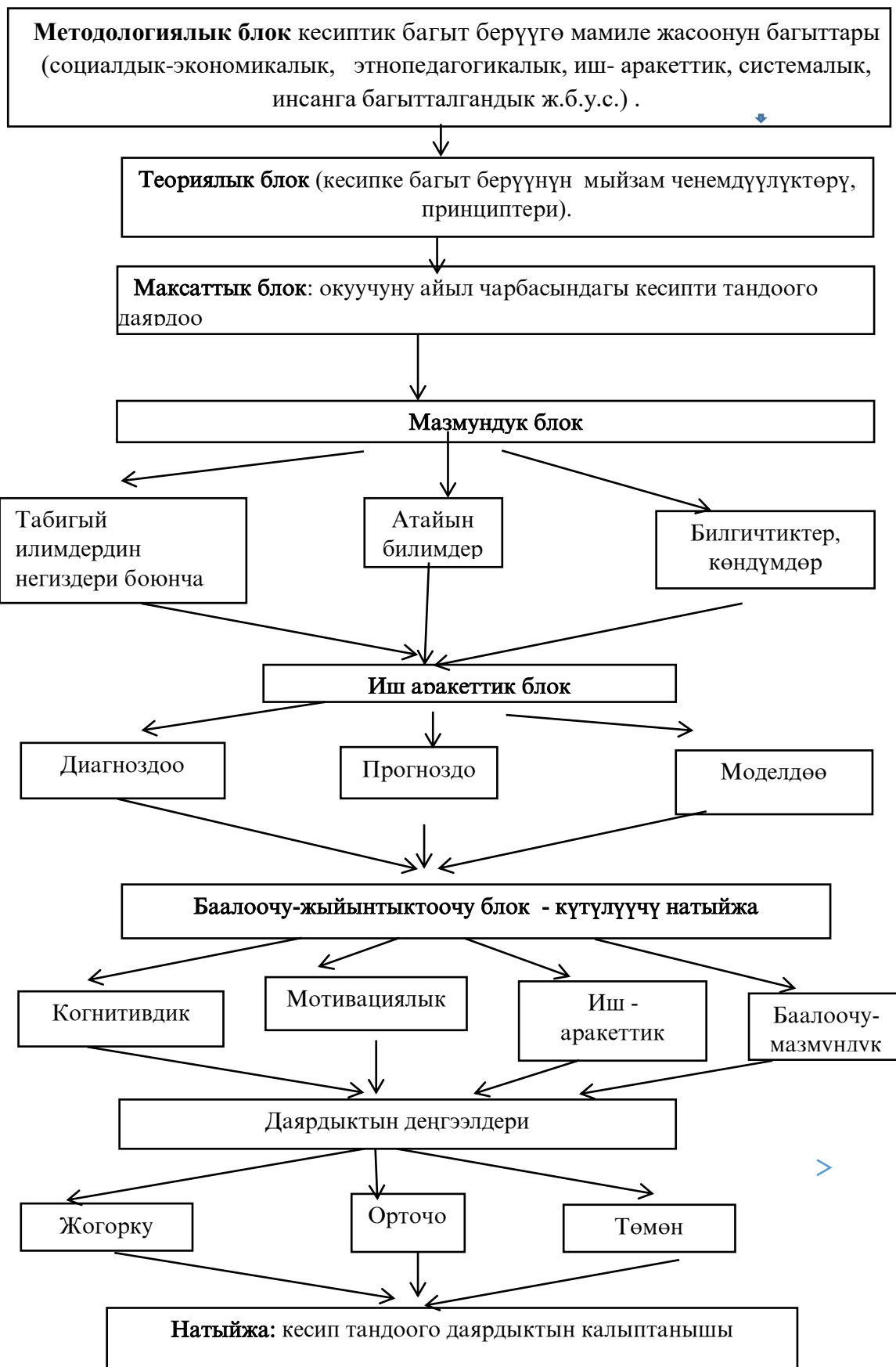
– базар экономикасынын шарттарына жооп берген кесиптик багыт берүү иштеринин алгылыктуу системасын түзүү;

– кесиптик багыт берүү иштеринин укуктук нормативдик базасын түзүүнү активдештирүү;

– кесиптик багыт берүү иштеринин технологиясын негиздөө үчүн педагогдордун жана коомчулуктун кеңири массасынын чыгармачылык потенциалын мобилизациялоо;

– кесиптик багыт берүү иштеринде маалыматтык ресурстарды пайдалануу жана аны камсыз кылуунун системасын уюштуруу.

Базар экономикасынын шарттарында мектеп окуучусун айыл чарбасындагы кесипти тандап алууга даярдоонун өзгөчөлүгү бул тармакта эмгектенген кесип ээсинин өндүрүштүк функциясынын өзгөрүшү менен байланышат. КРнын жалпы билим берүүчү мектебинин мамлекеттик стандартына ылайык мектептеги окуу тарбия иштеринин системасы окуучуларга билим берүүгө, жалпы маданиятын жана кесип тандоонун компетенттүүлүгүн калыптандырууга багытталат. Илимий адабияттарда бул маселени чечүүдө моделдештирүү методу мааниге ээ боло тургандыгы белгиленген. Модель бул – изилденип жаткан реалдуу объектини, кубулушту толук чагылдырбастан, ал натыйжаны аныктоого карата катнашы боюнча гана түп нусканын көчүрмөсү. В.В. Давыдовдун пикири боюнча моделде кубулуштун, элементтердин байланыштары белгилик формалар түрүндө берилип, көрсөтмөлүү кабыл алууга, түшүндүрүүгө жардам берет. Мына ушуга байланыштуу методологиялык, теориялык булактарга, синергетикалык мамиле жасоонун принциптерине (контекстүүлүгү, конструктивдүүлүгү, толукталышы) жана констатациялык эксперименттин натыйжаларына таянуу менен модель түзүп, окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүүнүн моделин түзө алдык. Айыл мектебинин окуучуларына айыл чарба кесиптерине багыт берүүнү ишке ашыруунун модели – бул өзгөчө программа, аны пайдалануу кесипке багыт берүү ишинин конкреттүү милдетин, багыттарын, жолдорун, каражаттарын аныктоого жана ар бир этабын так уюштурууга жардам берген, окуучунун инсанынын өнүгүүсүнүн мейкиндигин аныктаган татаал система. Моделдештирүүнүн максаты окуу тарбия ишинде окуучунун шыгын, жөндөмүн, жеке кызыгуусун эске алып, аны айыл чарбасындагы кесиптен тандап алууга даярдоону көздөйт. Модель коомдун социалдык заказы менен аныкталып, кесиптик багыт берүү ишин долбоорлоонун, мазмунун, каражаттарын жана технологиясын аныктоонун негизи болуп, методологиялык, теориялык, максаттык, мазмундук, иш-аракеттик, баалоочу-жыйынтыктоочу блокторду камтыйт (2 – сүрөт).

2 - сүрөт. Окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүүнү ишке ашыруунун модели.

Методологиялык блок кесиптик багыт берүүгө мамиле жасоонун (социалдык-экономикалык, этнопедагогикалык, иш аракеттик, системалык, инсанга багытталгандык ж.б.у.с.) багыттарын камтып, иштин концептуалдык негизин аныктоого жардам берет.

Теориялык блок – кесипке багыт берүү ишинин мыйзам ченемдүүлүктөрүн жана принциптерин камтыйт.

Максаттык блок – окуучуларды Кыргызстандын айыл чарбасынын тармактары муктаж болгон кесиптерден тандап алууга даярдоого багыттаган мектептин окуу тарбия ишинин максаты менен аныкталат. Белгиленген максатка жетүү милдеттер, принциптер, функциялар менен байланышып, конкреттештирилип, Кыргыз Республикасынын жалпы мектептик билимдин мамлекеттик стандартына ылайык окуучулардын репродуктивдик, базалык, чыгармачыл деңгээлдеги билим, билгичтиктерди, көндүмдөрүн калыптандырууну көздөйт.

1. Репродуктивдик деңгээл – айыл чарбасында кесиптик иш–аракетин уюштуруп жана стандарттык жагдайларда чечим кабыл алганды түшүнүүсү.

2. Базалык деңгээл – эмгекти уюштуруунун жаңы шарттарында кесиптик иш аракетин уюштуруп жана стандарттык эмес ситуацияларда чечим кабыл алганды үйрөнүүсү.

3. Чыгармачыл деңгээл – айыл чарбасына инновациялык технологияларды киргизүүнүн шарттарында кесиптик иш–аракетин уюштурууда жаңы идеяларды ишке ашыра алганды билүүсү.

Мына ушул деңгээлдер окуучулардын табигый илимдердин негизин өздөштүрүү процессинде, класстан жана мектептен тышкаркы иштердин системасында калыптанат.

Мазмундук блок – окуу тарбия ишинин айыл чарба жана кесиптик багыт берүүчүлүк багыттуулугу натыйжаны камсыз кылып, төмөндөгүдөй мазмундук багытта жалпы, атайын билимдерге жана билгичтиктерди калыптандырууну көздөйт:

- Кыргызстандын айыл чарбасы жана анын тармактары;
- зооветеринардык, агротехникалык эрежелердин негиздери;
- айыл чарбасынын биологиялык негиздерин;
- айыл чарбасындагы инновациялык технологиялар;
- айыл чарба продукцияларын алуунун технологиялык циклин;
- республиканын айыл чарбасында эмгекти уюштуруунун жаңы формаларынын өзгөчөлүктөрү;
- Кыргызстанда айыл чарбасында ишкердикти уюштуруунун негизги мыйзамдык жана нормативдик документтерин;
- айыл чарба өндүрүшүн электрлештирүүнүн, механизациялаштыруунун, автоматташтыруунун ж.б. лардын негиздерин;
- айыл чарба өндүрүшүн оптималдуу уюштуруунун, чечим кабыл ала билүүнүн негиздерин;
- айыл чарба өндүрүшүнүн чарбалык жана финансалык эсеп жүргүзө билүүнүн негиздерин;

- айыл чарбасындагы кесиптер жана аларга коюлган талаптар ж.б.

Иш-аракеттик блок – өзүнө диагноздоону, прогноздоону камтып, кесиптик багыт берүүнү ишке ашыруунун каражаттары, форма, методдору, педагогикалык шарттардын, технологиялардын комплекси менен мүнөздөлүп, окуучулардын айыл чарбасындагы кесипти тандап алууга даярдыгын калыптандырууга багытталган. Бул маселени чечүүдө конкреттүү өндүрүштүк ситуацияларды талкуулоого багытталган проблемалык жагдайдагы сабактар, тренингдер, практикумдар, ролдук оюндар, экскурсия, өндүрүштүк тапшырмаларды аткаруу ж.б. маалыматтык компьютердик технологиялар колдонулат.

Баалоочу-жыйынтыктоочу блок окуучунун кесип тандап алууга даярдыгынын деңгээлдерин, критерийлерин камтыган мотивациялык, иш-аракеттик, баалуулук-маанилик, когнитивдик компоненттери менен аныкталат. Мына ушул моделдин негизинде окуучуларды айыл чарба кесибин тандоого даярдыгын калыптандыруу натыйжаны камсыз кылат. Ал эми даярдык – бул татаал, бүтүн психикалык түзүлүш катары, өзүнө мотивациялык - (белгилүү иш-аракетти аткарууну каалоосу), когнитивдик (иш-аракетти аткарууга керек болгон билим билгичтик, көндүмдөр), баалоочу-мазмундук жана иш-аракеттик компоненттерди (билгичтиктерди жана көндүмдөрдү практикада колдоно билүү) камтыйт.

Кесип тандоодогу маанилүү компоненттер инсандын интегративдик касиетинен, кызыгуусунан, шыгынан, жекече өзгөчөлүктөрүнөн, кесиптик өзүн аныктоого жана социомаданияттык чөйрөдө билим алуусунан, кесиптик келечегин долбоорлоого даярдыгынан жана жөндөмүнөн көрүнөт. Биз КР нын жалпы мектептик билимдин мамлекеттик стандартына жана окумуштуулардын (Э.Ф. Зеер, С.С. Гриншпун, Л.В. Кондрашова, А.И. Мищенко, С.Н.Чистякова ж.б. лар) даярдык жөнүндөгү көз караштарына таянуу менен окуучулардын айыл чарбасындагы кесипти тандоого даярдыгынын компоненттерин жана критерийлерин бөлүп көрсөтө алабыз (1–таблица).

1– Таблица. Компетенттүү кесип тандоого даярдыгын калыптандыруунун критерийлери

Компоненттер	Критерийлери
Мотивациялык	<ul style="list-style-type: none"> - айыл чарбасындагы кесипке жана билим алууга кызыгуусу; - коомдогу жаңы шарттарды эске алуу менен тандаган кесибинин мотивацияланышы; - тандаган кесибинин жеке өзү жана коом үчүн социалдык-экономикалык маанисин түшүнүүсү; - айыл чарба эмгегине жасаган мамилеси ж.б.
Когнитивдик	<ul style="list-style-type: none"> - айыл чарбасындагы кесиптер жана алардын өзгөчөлүктөрүн менен таанышуу; - айыл чарба кесиптеринин инсанга коюлган талаптар жөнүндө билиши; - айыл чарба эмгегинин предмети жана каражаты жөнүндө билиши; - айыл чарбасындагы эмгек рыногу жөнүндө билиши; - айыл чарба кесиптеринин социалдык-экономикалык маанисин түшүнүүсү;

	<ul style="list-style-type: none"> - кесип тандоо, кесиптин перспективасы боюнча билимдердин калыптанышы; - таанып билүүгө болгон кызыгуусунун калыптанышы ; - кесип тандоого байланышкан проблемаларды ажырата билип, ага жетүүнүн жолдорун аныктай алышы ж.б.
Баалоочу-мазмундук	<ul style="list-style-type: none"> - өзүн-өзү баалоонун, өзүн-өзү текшерүүнүн калыптанышы; - инсан катары жана кесиптик жактан өнүгүүсүндө билим алуунун маанисин түшүнүүсү; - жаңы билимдерди алуунун, талдоонун, жыйынтыктоонун билгичтиктерине ээ болушу; - керектөөнү аныктай билүү жөндөмүнүн калыптанышы ж.б.
Иш – аракеттик	<ul style="list-style-type: none"> - өз ишин пландаштыра билиши; - өз ишин талдап жана жыйынтыгын өзү баалай билиши; - жүрүм-турумун башкара билүүсү; - коопсуздук жана санитардык-гигиеналык эрежелерди сактай билиши; - эмгек каражаттарын колдоно билиши; - негизги эмгектик көндүмдөргө, билгичтиктерге ээ болушу; - техниканы башкара билиши; - өндүрүштүк шарттардын талабын сактоого болуусу ж.б.

Аныкталган компоненттер, критерийлер окуу тарбия ишинин кесипке багыт берүүчүлүк мазмунун, форма жана методдорун аныктаганга мүмкүндүк берди. Мазмунду аныктоодо окутуунун жана тарбиялоонун биримдиги, жеткиликтүүлүгү, илимийлүүлүгү, практика менен байланыштуулугу, системалуулугу деген принциптерге таянуу менен табигый илимдердин башка предметтер менен болгон интегративдик мүмкүнчүлүктөрү эске алынды.

Төртүнчү бап “**Айыл мектептеринин окуучуларына айыл чарба кесиптерин тандоого багыт берүү боюнча педагогикалык эксперимент жана анын жыйынтыгы**” деп аталган. Педагогикалык эксперимент 2004-2018- жылдардын аралыгында үч этапта өткөрүлүп, ар бир этаптын максатына жана милдетине ылайык изилдөөнүн методдорунун комплекси колдонулду. Эксперименттин максаты – изилдөөнүн жүрүшүндө аныкталган кесипке багыт берүүнүн моделин, педагогикалык шарттарды мектеп практикасына киргизүү менен окуучуларга айыл чарба кесипине багыт берүүнүн ишинин оң динамикасына жетишүү болуп саналат. Изилдөөнүн максатына ылайык эксперименттин программасы кесиптик багыт берүүнүн концепциясынын жана мамиле жасоонун багыттарынын негизинде иштелип чыгып, анын технологиясы, ишке ашыруунун конкреттүү этаптары, багыттары аныкталды. Окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүү натыйжалуу боло тургандыгын белгилейбиз, эгерде:

- окуучуларга кесиптик багыт берүүнүн педагогикалык шарттары пайдаланылса;
- окуучулардын айыл чарба кесиптерине болгон кызыгуусунун системалуу үйрөнүлсө;
- окуучуларды кесип тандап алууга даярдоонун модели колдонулса;
- табигый илимдердин негизин окутуу процессинде окуучулар айыл чарбасынын илимий практикалык негиздерин терең өздөштүрсө;

– окуу тарбия ишинин айыл чарба жана кесиптик багыт берүүчүлүк жагдайы эске алынса.

Констатациялоочу эксперименттин (2004-2007-ж.ж.) максаты - окуучулардын айыл чарба кесибине кызыгуусунун жана тандап алууга даярдыгынын алгачкы деңгээлин аныктоо. Бул этапта төмөндөгүдөй милдеттер коюлду: республикабыздын айыл мектептеринде топтолгон тажрыйбаларды үйрөнүү жана талдоо; мектептин окуу планын, окуу программасын жана окуу китептерин талдоо жана материалдардын кесипке багыт берүүдөгү маанисин аныктоо; мектеп мугалимдеринин жана ата-энелердин окуучуларга кесиптик багыт берүү ишин жүргүзүүгө болгон көз карашын, алардын даярдыгын үйрөнүү; кесиптик багыт берүү ишинин өзгөчөлүктөрүн, педагогикалык шарттарын, алгылыктуу форма, методдорун жана мазмунун аныктоо; диагноздук изилдөөлөрдү жүргүзүү жана кесиптик багыт берүү ишиндеги жетишкендиктерди жана кемчиликтерди аныктоо; окуучулардын кесип жөнүндөгү көз караштарын, түшүнүгүн, кесиптик кызыгуусун, аны тандоодогу мотивдерин, даярдыгын аныктоо; окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүүнүн моделин түзүү; алынган натыйжаларды талдоо, калыптандыруучу этаптагы педагогикалык эксперименттин мазмунун теориялык жактан иштеп чыгуу жана материалдарын корректировкалоо. Мына ушуга байланыштуу республикабыздын бардык региондорунда констатациялоочу эксперимент жүргүзүлүп, окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүүнүн абалы үйрөнүлдү. Бул жагдай изилдөөнүн максатына ылайык калыптандыруучу эксперименттин программасын аныктоого мүмкүнчүлүк берди. Эксперименталдык изилдөөнүн негизги базасы катары Нарын областынан А. Табалдиев, М. Мамбетов, Р. Усубалиев, М. Иманалиев, Ж. Иманалиев, Түгөл уулу Усупбек атындагы орто мектептер тандалып алынды. Изилдөөнүн алгачкы этабында эксперименталдык жана текшерүүчү топтор аныкталды. Бардык этапта 132 мугалим, 1500 ден ашык окуучулар камтылган. Ушундай эле изилдөөлөр республиканын областынын мектептеринде жүргүзүлдү.

Алгачкы этаптагы диагностикалык изилдөөдө мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн көпчүлүгү айыл чарбасында калууну каалашпагандыктарын аныктай алдык. Алардын келечектеги максаттары тууралуу жазган дил баяндарын, анкеталарга берген жоопторун, айыл чарбасы жана андагы кесиптер жөнүндөгү көз караштарын талдоонун негизинде төмөндөгүлөрдү белгилемекчибиз. Кийинки кездерде эмгекти уюштуруунун жаңы формаларынын киргизилишине карабастан да эле эмгекти механизациялаштыруу, электрлештирүү процесстеринин төмөндүгү, айыл жергесинде турмуш-тиричиликтеги шарттар окуучулардын арасында айыл чарбасындагы кесиптердин кадыр-баркын бир кыйла төмөндөтүүдө. Анткени, мектеп бүтүрүүчүсү үчүн кесип тандоодо алгач эмгек акынын деңгээли, материалдык жактан өзүн бат эле камсыз кылууга умтулуусу биринчи орунга чыгып, андан кийин гана руханий дүйнөсүнүн муктаждыгын канааттандыруу, социалдык позициясынын калыптанышы мааниге ээ болот. Көпчүлүк учурда жергиликтүү өндүрүштүк шартты эске албай жүргүзүлгөн кесиптик багыт берүү иши мектеп бүтүрүүчүсүнүн кесип тандоосуна толук жардам бербей жатат.

Изилдөөнүн жүрүшүндө мектеп окуучуларынын кесип тандоодосуна таасир эте турган факторлор аныкталды: окуу тарбия процесси (сабактар, класстан жана мектептен тышкаркы тарбиялык иштер 40-45%), социалдык чөйрөнүн, мугалимдердин, жолдошторунун, ата-энесинин, массалык информация каражаттарынын, кесип ээлери ж.б.лардын таасири (35%), айыл чарбасындагы кесиптерге кызыгуусу, эмгекти уюштуруунун жаңы формалары (15%), башка факторлор (10%). Биз мындан айыл мектебинин окуучуларынын мааниге ээ болгон социалдык асылдуулук мотивдери реалдуу мотивдерден бир кыйла артта калганын (начарыраак) байкай алабыз.

Мектеп окуучусунун кесипти тандап алууга даярдоодо мугалимдин ролу чоң. Мына ушуга байланыштуу констатациялоочу эксперименттин жүрүшүндө мугалимдердин кесиптик багыт берүү ишин жүргүзүү боюнча даярдыгын аныктадык. Изилдөөнүн жыйынтыгында мугалимдер окуу-методикалык колдонмолордун (55%), учурдун талабына ылайык келген иш – чаралар боюнча маалыматтардын (29%), айрымдары бул багыттагы билиминин (31%) жетишсиздигин белгилешип, проблема боюнча кесиптик квалификациясын жогорулатууга болбогондугун (45%), окуучуларга кесиптик багыт берүү боюнча программалардын зарылдыгын белгилешкен. Эксперименталдык группалар менен иштеген мугалимдерге кесиптик багыт берүү ишин жүргүзүүнүн ыкмаларына ээ кылуу үчүн атайын лекция уюштурулуп, тренинг өткөрүлдү. Натыйжада эксперименталдык группада иштеген мугалимдер текшерүүчү группанын мугалимдерине караганда жогорку деңгээлде теориялык жана практикалык даярдыктарга ээ болушкан.

Констатациялоочу эксперименттин жүрүшүндө ата-энелердин арасында (545 адам) изилдөө жүргүзүлүп, алардын 15% (81 ата-эне) гана балдарынын туура кесип тандап алышына системалуу көңүл бөлө тургандыгы аныкталды. Мына ушуга байланыштуу эксперименталдык класстын ата-энелеринин арасында кесиптик багыт берүү маселеси боюнча түшүндүрүү иштери жүргүзүлдү. Бул этапта эксперимент өткөрүүчү мугалимдер менен биргелешип мектептин окуу программалары талданып, алардын айыл чарба жана кесипке багыт берүүчүлүк жагдайлары өркүндөтүлдү.

Констатациялоочу экспериментте анкеталарды, тесттерди, ангемелешүүлөрдү жана башка методдорду, атайын даярдалган материалдарды колдонуп, окуучулардын иш-аракеттерин талдап, алардын Кыргызстандын айыл чарбасынын тармактары, илимий негиздери жана инновациялык технология боюнча билими, эмгекти уюштуруунун жаңы шарттарында пайда болгон кесиптер жөнүндөгү маалыматы, билгичтик жана көндүмдөрү, кесипке кызыгуусу, аны тандоого даярдыгынын деңгээли, кесиптик каалоосу изилденди. Алынган натыйжалар эксперименталдык жана текшерүүчү группаларда бул көрсөткүчтөр негизинен бирдей экендигин көрсөттү (3, 4, 5, 6, 7 таблицалар). Мына ушуга байланыштуу мектептерде предметтик сабактардын берилишин, класстан жана мектептен тышкаркы иштердин жүргүзүлүшүн талдадык. Көпчүлүк мугалимдер программалык материалдар айыл чарбасы менен байланышта болсо дагы ага системалуу көңүл бөлүшпөйт. Кесиптик багыт берүү боюнча мектепте өткөрүлгөн иш-чаралар эпизоддук

мүнөздө. Демек, кесиптик багыт берүү ишинде окуучунун кесип тандоого даярдыгын калыптандырууга багытталган башкаруучу мүнөздөгү иш–аракет керек деп айта алабыз. Бул иштин мазмунунун багыты уюштуруучулук-педагогикалык, мазмундук, технологиялык шарттарды активдештирүүгө жана өркүндөтүүгө байланышат. Констатациялоочу экспериментте алынган натыйжаларга жана илимий булактарга таянуу менен ар бир компонентке ылайык критерийлердин жогорку, орточо, төмөнкү деңгээлдерин атайын түзүлгөн тестин жардамы менен аныктай алдык (2-таблица). Тестте 40 суроо берилип, баллдык чен-өлчөм колдонулду. Ар бир суроого толук, кеңири жооп берсе «3», негизинен жооп берсе - «2» жана анча так эмес болсо «1» деген баллдар коюлду. Мында 1-20 суроого жооп берип 1ден - 60 чейин балл алса – төмөн, 20-30 суроого жооп берип 61ден - 80ге чейин балл – орто, 30 дан көп суроого жооп берип 81ден көп балл алса жогорку деңгээл катары каралды (2-таблица)

Мына ушул деңгээлдер окуучулардын айыл чарбасындагы кесиптерди тандоого даярдыгынын динамикасын аныктоого жардам берет.

2-Таблица. Оуучулардын кесип тандоосунун калыптанышынын деңгээлдери.

Компоненттер	Деңгээлдер		
	Төмөнкү (репродуктивдик) 1ден -60ка чейин балл	Ортоңку (продуктивдик) (61ден - 80ге чейин балл)	Жогорку (чыгармачыл)(81 ден көп балл жогорку)
Мотивациялык	- Айыл чарбасындагы кесиптерге кызыкпайт; -тандаган кесибинин мотивациясы жок; -тандаган кесибинин коомдук жана өзү үчүн маанисин баалашпайт.	- Айыл чарбасына кызыгуусу туруктуу эмес; -кесип тандоосу мотивдештириле элек; -тандаган кесибинин маанисин түшүнөт, бирок баалабайт.	- Айыл чарбасындагы кесипке жана билим алууга кызыгат; - коомдогу жаңы шарттарды эске алуу менен тандаган кесибин мотивациялаган; - тандаган кесибинин жеке өзү жана коом үчүн социалдык-экономикалык маанисин түшүнөт ж.б
Когнитивдик	-Айыл чарбасынын жаңы технологиясы жөнүндө билбейт, өз алдынча жооп бере албайт; -Айыл чарбасында алган билимин өз алдынча колдоно албайт; -айыл чарбасындагы жаңылыктарга умтулбайт.	-Айыл чарбасы жөнүндө түшүнүгү бар, бирок жаңы технологияга маани бербейт. -жаңы билим алууга дайыма умтулбайт; -жаңы маалыматтарды талдай албайт; -жаңы проблемаларды түшүнүүгө аракеттенет.	- Кесип тандоо, эмгек рыногу, кесиптин перспективасы боюнча билимдери калыптанган; -таанып билүүгө болгон кызыгуусу калыптанган, жаңы билимдерди алууга умтулат; -билимин талдоонун, жыйынтыктоонун билгичтиктерине ээ болушу; -кесип тандоого байланышкан проблемаларды ажырата алат, ага жетүүнүн жолдорун билет ж.б.
Баалоочу-мазмундук	- Өзүн-өзү баалоосу калыптанбаган; -кесип тандап алуусунда билим алуу-	-Өзүнүн мүмкүнчүлүгүн билет, бирок баалабайт; -дайым эле өз билимин көтөрүүгө умтулбайт;	-Өзүн-өзү баалоосу, өзүн-өзү текшерүүсү калыптанган; -инсан катары жана кесиптин жактан өнүгүүсүндө билим

	нун маанисин баалабайт; - керектөөсүн аныктай албайт.		алуунун маанисин түшүнөт; -керектөөнү, негизги багытты аныктай билет, жөндөмү калыптанган ж.б.
Иш– аракеттик	- Аткара турган ишин пландаштырбайт; -өз ишин текшер-бейт талдабайт; -аткарган ишин баалабайт.	-Тапшырылган ишти так аткарат, бирок пландаштыра албайт; -аткарган ишин так туура талдай албайт.	- Өз ишин пландаштыра билиши; - өз ишин текшерип жана талдай билет; -өз ишин жыйынтыгын өзү баалашы; -жүрүм-турумун башкара билет ж.б.

Калыптандыруучу этаптын максаты (2008-2018-ж.ж), окуучуларды кесип тандоого даярдоонун педагогикалык моделинин жана педагогикалык шарттардын натыйжалуулугун аныктоо болду. Мына ушуга байланыштуу калыптандыруучу этапта эксперименталдык класстарда жүргүзүлгөн кесиптик багыт берүү иштеринде моделдин мазмундук блогунда коюлган маселелрди ишке ашырууга көңүл бөлүндү.

Окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүүдө табигый илимдердин негизин окутуу мааниге ээ болот. Мына ушуга байланыштуу эксперименталдык топтордо окуу процессинде окуучулардын кесиптик кызыгуунун камсыз кылуу үчүн табигый илимдердин негизин окутууда төмөндөгү жагдайлар эске алынды:

- окуу процессинде кесипке багыт берүүчүлүк жана дидактикалык милдеттердин биримдигин камсыз кылуу;
- жергиликтүү чарбанын материалдарын пайдалануу менен окуучулардын таанып билүү активдүүлүгүн жогорулатуу, стимулдаштыруу;
- окуучуларга табигый илимдердин айыл чарбасын өнүктүрүүдөгү мааниси түшүндүрүү;
- табигый илимдердин негизин окутуу процессинде айыл чарбасындагы кесиптердин маанисин, өзгөчөлүгүн ачып көрсөтүү;
- таанып билүү жана кесиптик кызыгуусунун өз ара байланышын эске алып кесипке багыт берүү ишине дифференцияланган мамиле жасоо.

Мектепте табигый илимдердин негизин окутууда кесипке багыт берүүгө мамиле кылуунун багыттарына таянуу менен төмөндөгү маселелерге көңүл бөлүндү:1) айыл чарбасынын биологиялык негиздери, өзгөчөлүктөрү; 2) айыл чарбасынын өнүгүшүнүн социалдык-экономикалык мааниси; 3)айыл чарба өндүрүшүнүн технологиясы; 4) айыл чарбасындагы селекциялык иштер; 5) тоюттун түрлөрү, кошумча тоют даярдоонун жолдору, тоюттун сапатын аныктоо; 6) айыл чарбасындагы кесиптер жана аларга коюлган талаптар;7) айыл чарбасынын экономикасы жана эмгектин уюштурулушу; 8) айыл чарбасындагы жумуштарды электрлештирүү жана механизациялаштыруу, колдонулган техникалык каражаттардын түзүлүшү жана иштөө принциптери; 9) гигиеналык жана коопсуздук эрежелери ж.б.

Мисалы, биология курсунда (X-XI класста) окуучуларды генетика, цитология, экология илимдеринин жетишкендиктери жана алардын колдо-

нулушу менен тааныштырабыз. Бул окуучулардын айыл чарбасынын илимий негиздери жөнүндөгү түшүнүктөрүнүн тереңдешине, кесиптик кызыгуусуна таасирин тийгизет. «Өсүмдүктөрдүн селекциясы» деп аталган теманы өтүүдө окуучулар селекциялык иштердин мааниси, азык-түлүк проблемасын чечүүдөгү, эмгектин өндүрүмдүүлүгүн жогорулатуудагы ролу жөнүндөгү маалыматтарга ээ болушат. Теманы окутууда төмөндөгү маселелер каралды: а) маданий өсүмдүктөрдүн келип чыгышы, б) Кыргызстандын климаттык шарттарына ылайыкташкан маданий өсүмдүктөрдүн сортторун алуу боюнча, селекционер-окумуштуулардын жүргүзгөн изилдөөлөрү, в) сорттордун биологиялык өзгөчөлүктөрү, д) республиканын айыл чарбасын өнүктүрүүнүн перспективасы, ж) фермердик-дыйкан чарбаларына керектүү кесиптер. Сабакта ушул материалдар менен окуучуларды тааныштыруу алардын таанып билүүгө болгон активдүүлүгүн активдештирет. Фермердик-дыйкан чарбаларында өткөрүлгөн практикалык иштерде окуучулардын агрономиялык эрежелердин маанисин, айыл чарбасынын өнүктүрүүдө селекциянын ролун конкреттүү фактылар менен ачып көрсөтүп, эмгектик көндүмдөрүн, билгичтиктерин калыптандырабыз. Мына ушул жагдайлар окуучунун айыл чарбасындагы кесиптер (фермер, селекционер, агроном ж.б.) жөнүндөгү кеңири маалыматтарга ээ болуусун камсыз кылат

Демек, мектептеги биология курсунун программасынын мазмуну окуучулардын айыл чарбасынын илимий негиздерин, инновациялык технологияны өздөштүрүүсүнө, эмгектик көндүмдөргө ээ болуусуна жардам берип, эмгекти уюштуруунун жаңы шарттарына ылайык кесиптик багыт берүүгө кеңири мүмкүндүктөрдү түзөт.

Мына ушундай эле физика предметин окутууда айыл чарбасында эмгекти механизациялаштыруунун, электрлештирүүнүн, автоматташтыруунун негиздери, химия сабагында агрономияда, зооветеринарияда химиянын жетишкендиктерин колдонулушу, жер семирткичтерди пайдалануу, алардын мааниси менен тааныштырылып, кесиптик багыт берүүчүлүк жагдайы ишке ашырылды. Ошондой эле окутуу процессинин жүрүшүндө окутуунун стандарттык эмес формалары пайдалануу, практикалык иштерди уюштуруу окуучулардын таанып билүү активдүүлүгүн, кесипке багыт берүү ишинин натыйжалуулугун арттырды.

Айыл мектебинин өзгөчөлүктөрү кесиптик багыт берүү ишин жүргүзүүдө ар түрдүү технологияларды колдонууга мүмкүндүк берет. Класстан жана мектептен тышкаркы иштер окуу процессиндеги кесиптик багыт берүү ишинин мазмунун толуктап, анын акырына чейин логикалык жүргүзүлүшүн камсыз кылат. Төмөндө изилдөөнүн жүрүшүндө эксперименталдык мектептерде колдонулган тарбиялык иштердин айрымдарын белгилей кетели.

Окуучулардын арасында «Кыргызстандын айыл чарбасы», «Туура кесип тандап алдыңбы?», «Фермер – деген ким?», «Ким болуу керек?» ж.б.у.с. темаларда өткөрүлгөн аңгемелешүүлөрдө, диспуттарда, класстык сааттарда окуучулар айыл чарбасынын жана андагы кесиптеринин социалдык-экономикалык мааниси, аларга ээ болуунун жолдору жөнүндөгү маалыматтарга ээ болушат.

Биология, химия, физика сабактарынын мугалимдеринин, айыл чарба адистеринин катышуусу менен айыл чарбасында илимдин жетишкендиктеринин колдонушу, кесип тандоо ж.б.у.с. маселелер боюнча лекциялар өткөрүлдү. Мисалы, «Инновациялык технология жана айыл чарбасы» деп аталган темада өткөрүлгөн лекцияда айыл чарбасында илимдин жетишкендиктери жаңы породаларды, сортторду алууда колдонулгандыгын, перспективада айыл чарбасы өнөр жайлык негизде өнүгө тургандыгы каралды. Лекцияны талкуулоодо келечектеги фермердик-дыйкан чарбаларында эмгектенген кесип ээлери алдыңкы технология жөнүндөгү билимдерге, эмгек маданиятына жана көндүмдөргө ээ болуу керектигин түшүндүрөбүз.

Окуучуларга кесиптик багыт берүүдө өндүрүштүк экскурсиялар абдан баалуу. Фермердик-дыйкан чарбаларда, күнөсканаларда өткөрүлгөн экскурсия маалында окуучулар эмгектин уюштурулушу, механизациялаштырылышы, электрлештирилиши ж.б.у.с. айыл чарбасынын практикалык негиздерин маселелерди өздөштүрүшкөн.

Педагогикалык адабияттарда ишкер оюндар– окуучулардын чыгармачылык иш–аракетин өнүктүрүүнүн стимулу катары балгиленген. Окуучулардын теориялык билимин тереңдетүүдө, кесипти туура тандап алышында мааниге ээ болгон «Фермер», «Менеджер», «Агроном», «Ветеринар» ж.б.у.с. кесиптик оюндар уюштурулду. Оюндарды өткөрүүдө атайын шарттарды түзүүгө, каралып жаткан иш–аракетинин моделин эске алууга, жеткиликтүүлүгүнө, окуучунун өзүнүн мүмкүнчүлүгүн ачып берүүсүнө көңүл бөлүндү.

Мектепте кесиптик багыт берүү ишин жүргүзүүдө клубдук иштер, ийримдер эң зарыл формалардын бири болуп саналат. Мисалы, мектепте «Жаш фермер», «Айыл чарбасынын негиздери», «Фермердик–дыйкан чарбасынын негиздери», «Айыл чарбасын механизациялаштыруу» ж.б.у.с. ийримдер уюштурулуп анын планын түзүүдө айыл чарба адистери менен кеңешип, ага мектеп программасында кеңири каралбаган, практикалык мааниге ээ маселелер киргизилген. Ийримдин мүчөлөрү менен айыл чарба адистери лекциялар, түздөн-түз өндүрүштө практикалык иштер өткөрүлдү.

Мектептин окуучулардын айыл чарбасы жөнүндөгү билимин эске алып, кесиптик багыт берүү ишинде долбоорлоо методун колдондук. Бул окуучунун ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүгө, өз алдынча ишкердиктин тажрыйбасына ээ болуусуна, коммуникативдик көндүмдөрүнүн, когнитивдик билгичтиктеринин калыптанышына таасирин тийгизди. Мисалы, окуучулар “Фермердик чарбаны уюштуруу” деген темада долбоорго катышышты. Долбоорду аткаруу бир катар этапта ишке ашат: проблеманы аныктоо; максатты тактоо; долбоорду аткаруу жолун тандап, иш–аракетти пландаштыруу, долбоорду даярдоо; долбоордун үстүндө иштөө; иштин жыйынтыгын чыгаруу жана талдоо, иш–аракетти баалоо. Бул ишти аткарууда окуучулар фермердик чарбаны түзүүнүн зарылдыгын негиздеп, эмгек ресурстарын аныктап, малдардын породаларын тандоо, тоют базасын түзүү, ар түрдүү кесип ээлерин ишке тартуу, экономикалык ж.б. маселелерин талдашат. Долбоорлоочу иш аракеттин практикалык багыттуулугу окуучу үчүн баалуу болуп, анын туура кесип тандап алуусунда мааниге ээ болот.

Изилдөөнүн жүрүшүндө мектеп окуучуларына айыл чарба кесиптерин тандоого багыт берүүдө коомдук пайдалуу жана өндүрүмдүү эмгегин уюштурууга көңүл бөлүк. А. Табалдиев атындагы орто мектептин окуучулары 0,80 га жерге сабиз айдашып, 12 тонна түшүм жыйнашып чарбага өткөрүп беришкен. Мындан сырткары окуучулар фермердик чарбалар үчүн тоют топтоо өнөктүгүнө, айылды көрктөндүрүү ж.б.у.с. чарбалык жумуштарга катышышты. Мына ушундай максаттуу уюштурулган коомдук пайдалуу жана өндүрүмдүү эмгектин натыйжасында окуучулар табигый илимдердин негизи боюнча алган билимдерин практика менен байланыштырып, айыл чарба эмгегинин көндүмдөрүнө ээ болушуп, келечекте фермердик-дыйкан чарбасын уюштуруп киреше алууга боло тургандыктарын түшүнүштү.

Изилдөөнүн жүрүшүндө массалык маалымат каражаттарын, маалыматтык технологияларды, интернет булактарын колдонуу окуучуларга кесиптик багыт берүүдө абдан маанилүү. Окуучулар ушул булактарды пайдаланышып республиканын базар экономикасынын шартындагы айыл чарбасы, фермердик-дыйкан чарбалар, азыркы кездеги өндүрүштүк мамилелер, ар кыл кесиптер, илимдин жана техниканын жетишкендиктери айыл чарбасында колдонулушу жөнүндөгү маалыматтар менен таанышышты. Мына ушул материалдарды өткөрүлгөн талкууларда, кесиптик багыт берүүгө байланышкан иш чараларда пайдалануу окуучунун турмуштук позициясынын калыптанышына түрткү болот.

Окуучулардын айыл чарбасындагы кесип тандап алуусуна максаттуу түзүлгөн курстар мааниге ээ болот. И.Арабаев атындагы КМУнун окумуштуулар кеңеши (2006-жыл, 1-июнь, протокол № 9) жана окуу тарабынан бекитилген мектеп окуучуларына кесиптик багыт берүүнүн программасы боюнча эксперименталдык группалардын окуучулары менен класстан тышкаркы убакта аталган программа боюнча сабактар өткөрүлдү. Натыйжада окуучулар Кыргызстандын айыл чарбасы жана анын илимий негиздери, өнүгүү перспективасы, кесиптер жана аларга коюлган талаптар, аны тандоонун эрежелери, ээ болуунун жолдору ж.б.у.с. маселелер менен таанышышты.

Калыптандыруучу этаптын соңунда текшерүүчү жана эксперименталдык группанын бүтүрүүчүлөрүнүн арасында азыркы кездеги республиканын айыл чарбасынын тармактары, инновациялык технологиялар, эмгекти уюштуруунун жаңы шарттары, азыркы кездеги кесиптер (фермер, менеджер, маркетинг, агроэколог, гидротехник, ветеринардык, операторлор, кеңири профилдеги механизатор ж.б.у.с.) кесиптер жөнүндөгү маалыматтарын атайын анкеталарды, тесттерди колдонуп текшердик. 3-таблицадан констатациялоочу экспериментте эки топтун окуучуларынын аталган маселелер боюнча маалыматтары бирдей болсо, калыптандыруучу эксперименттен кийин айырмачылыкты байкай алабыз.

3–таблица. Мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн айыл чарбасы жана андагы кесиптер жөнүндө маалыматы

Окуучулар-дын саны Топтор	Жооптор (% менен)					
	толук		толук эмес		Жооп берген жок	
	Эксп.-ке чейин	Экс-тен кийин	Эксп.-ке чейин	Экс-тен кийин	Эксп.-ке чейин	Экс-тен кийин
текшерүүчү (763 окуучу)	15 (115)	38,2 (292)	62,7 (478)	43,3 (330)	22,3 (170)	18,5 (141)
Эксперименталдык(758 окуучу)	14,8 (112)	61,7 (468)	63,5 (481)	33,8 (256)	21,7 (165)	4,5 (34)

Эксперименталдык класстын окуучулары жоопторунда коомдогу өзгөрүүлөрдүн шарттарында пайда болгон эмгекти уюштуруунун формалары жана алардын иштөө үчүн зооветеринардык жана агротехникалык эрежелерди колдонуу боюнча көндүмдөрүнө ээ болуу керектигин, жаңы пайда болгон кесиптер, алардын маанисин, аларга коюлган талаптарды ачып көрсөтө алышкан. Коюлган суроолорго толук жооп бергендер 14,8%дан 61,72%га өскөн. Ал эми текшерүүчү класстын окуучулары азыркы кездеги өндүрүштүк технология, эмгекти уюштуруунун жаңы шарттарынын маңызы, перспективадагы айыл чарбасындагы кесиптер жөнүндө үстүртөн маалыматтарга ээ. Бул суроолого толук жооп бергендер 15%дан 38,2%ды түзгөн.

Окуучулардын кесип тандап алуусунда кызыгуу мааниге ээ. Калыптандыруучу экспериментте сунуш кылынган моделди, педагогикалык шарттарды эске алып, жергиликтүү аймакта эмгекти уюштуруунун шарттары, инновациялык технологиялар, кесиптер жана алардын мааниси, өзгөчөлүктөрү жөнүндөгү материалдарды колдонуу менен жүргүзүлгөн максаттуу кесиптик багыт берүү иштери эксперименталдык класстардын окуучуларынын айыл чарбасындагы кесиптерге кызыгуусуна оң тийгизгендигин аныктай алдык (4–таблица).

4–таблица. Окуучулардын айыл чарбасындагы кесиптерге кызыгуусунун калыптануу деңгээлинин өзгөрүү динамикасы (% менен)

Топтор Деңгээл	Текшерүүчү группа		Эксперименталдык группа	
	Экспериментке чейин (763 окуучу)	Эксперимент-тен кийин (763 окуучу)	Экспериментке чейин (758 окуучу)	Эксперимент-тен кийин (758 окуучу)
Жогору	7 (54)	18 (137)	8 (61)	38 (288)
Орто	27 (206)	38 (290)	28 (212)	49 (772)
Төмөн	66 (503)	44 (336)	64 (485)	13 (98)

Калыптандыруучу эксперименттин натыйжасында эксперименталдык группаларда жогорку деңгээл 30%га (8 ден 38% га), ортоңку деңгээл 21 %га (21дан 49%га) өссө, төмөнкү деңгээл 51 %га (64төн 13%га) төмөндөдү. Ошол

эле мезгилде текшерүүчү группаларда жогорку деңгээлдеги кызыгуусу бар окуучулар 18%ды, орто деңгээл 38%ды, төмөнкү деңгээл 44%ды түздү.

Изилдөөнүн жүрүшүндө окуучулардын айыл чарба кесиптеринен тандоого даярдыгынын деңгээлдери атайын тесттердин жардам менен аныкталды. Калыптандыруучу эксперименттин соңунда окуучулардын кесип тандоодогу даярдыгынын когнитивдик, мотивациялык, баалоочу-жыйынтыктоочу иш-аракеттик компоненттеринин динамикасы текшерилди (5–таблица). Бул көрсөткүч констатациялоочу экспериментте текшерүүчү жана эксперимент-талдык топтордо негизинен бирдей. Калыптандыруучу эксперименттен кийин эксперименталдык топтун окуучуларынын кесип тандоого даярдыгы текшерүүчү топтун окуучуларыныкына караганда бир кыйла жогору экендигин аныктай алдык.

5–таблица. Окуучулардын кесип тандоого даярдыгынын калыптанышынын өнүгүү динамикасы(% менен)

Топтор Окуучулардын кесиптик даярдыгынын компоненттери	Окуучулардын кесиптик даярдыгынын өзгөрүү динамикасы					
	Эксперименталдык группа (758 окуучу)			Текшерүүчү группа (763 окуучу)		
	Экспер. чейин	Экспер. кийин	Деңгээлдин өзгөрүшү	Экспер. чейин	Экспер. кийин	Деңгээлдин өзгөрүшү
1. Когнитивдик						
Жогорку	17 (129)	34 (258)	17	18 (137)	23 (176)	5
Орто	46 (349)	61 (462)	5	44 (336)	51 (389)	7
Төмөнкү	37 (280)	5 (38)	-32	38 (290)	26 (198)	-12
2. Мотивациялык						
Жогорку	25 (190)	39 (295)	14	24 (183)	30 (229)	7
Орто	43 (326)	54 (409)	11	41 (314)	47 (359)	6
Төмөнкү	32 (242)	7 (54)	-25	35 (267)	23 (175)	-12
3. Иш-аракеттик						
Жогорку	17(129)	36 (273)	22	18 (137)	21	3
Орто	42(318)	53 (402)	11	40 (305)	(160)	5
Төмөнкү	41(311)	11 (83)	-30	42 (321)	45 (343) 34 (260)	-8
4. Баалоочу-жыйынтыктоочу						
Жогорку	32 (242)	45 (341)	13	32 (244)	35 (267)	5
Орто	37 (281)	48 (364)	11	44 (336)	51 (389)	7
Төмөнкү	31 (235)	7 (53)	-24	24 (183)	14 (107)	-10

Азыркы кездеги айыл чарбасына инновациялык технологиялар кеңири колдонулуп жаткандыктан окуучулардын теориялык билимин практикада колдоно билиши кесип тандоодо мааниге ээ. Мына ушуга байланыштуу мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн окуу процессинде алган билимдерин практика менен байланыштыра билишин тесттердин жана атайын тапшырмалардын жардамы менен текшерилди. Бул көрсөткүч констатациялоочу экспериментте эки топто тең негизинен бирдей. Ал эми калыптандыруучу экспериментте эксперименталдык топтун окуучуларынын билиминин деңгээлин өскөндүгүн көрө алабыз (6–таблица).

6 – таблица. Окуучулардын теориялык билимдерин айыл чарбасы менен байланыштыра билиши

Окуучулардын жообу	Жооптор (% менен)					
	Толук		Толук эмес		Жооп берген жок	
	Эксп.-ке чейин	Эксп.-тен кийин	Эксп.-ке чейин	Эксп.-тен кийин	Эксп.-ке чейин	Эксп.-тен кийин
Топтор						
Эксперименталдык (758 окуучу)	27 (179)	43 (325)	47 (357)	54 (425)	26 (200)	3 (24)
Текшерүүчү (763 окуучу)	24 (186)	31 (238)	47 (359)	50 (381)	29 (218)	19 (144)

Эксперименталдык класстын окуучулары табигый илимдердин негиздери боюнча билимдерин айыл чарбасы менен толук байланыштыргандар 43%ды, толук эмес 54 % ды түзгөн. Алар табигый илимдердин негиздери боюнча предметтерге оң мамиле жасашып, сабактарда, класстан тышкары иштерде азыркы кездеги айыл чарбасы жөнүндөгү теориялык билим жана практикалык көндүм алышкандыктарын белгилешип, кесип тандоодогу маанисин толук түшүндүрө алышат. Ал эми текшерүүчү класстын окуучуларынын бул көрсөткүчү 31 жана 50%ды түзгөн. Алар окуу процессинде, класстан тышкары иштерде азыркы кездеги айыл чарбасы, кесип тандоо жөнүндөгү маселелерге анча маани беришпеген.

Изилдөөнүн жүрүшүндө кесиптик багыт берүү ишин туура уюштуруу окуучулардын турмуштук пландарына таасирин тийгизе тургандыгын аныктай алдык (7–таблица).

7–Таблица. Мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн кесиптик каалоосу

Окуучулардын кесиптик планы	Текшерүүчү группа		Эксперименталдык группа	
	Эксп. чейин (763 окуучу)	Эксп. кийин (763 окуучу)	Эксп. чейин (758 окуучу)	Эксп. кийин (758 окуучу)
Айыл чарбасында иштейм.	7% (54)	9% (69)	6% (45)	17% (129)
Айыл чарбасына байланышы бар тармактан билим алам	8% (61)	11,2% (86)	9% (68)	36,6% (278)

Башка тармакта окуйм.	32 % (244)	36,8% (280)	34% (258)	30% (227)
Башка тармакта иштейм	53% (404)	43% (328)	51% (387)	16,4% (124)

Констатациялоочу экспериментте айыл чарбасында эмгектенүүнү жана ушул тармакка байланыштуу билимин улантууну каалагандардын саны жалпысынан алганда бирдей болсо, калыптандыруучу эксперименттен кийин анын өзгөргөндүгүн көрө алабыз. Эксперименталдык класстын окуучулары өзүлөрүнүн тандап алган кесиптерин ишенимдүү мотивдештирип, айыл чарбасынын ар түрдүү тармактарында иштөөнү (17%), ушул тармакка байланышта билимин улантууну каалашат (36,6%). Ал эми 30% башка тармактагы окуу жайлардан окуп, 16,4% башка тармакта эмгектенүүнү каалашкан, Бул көрсөткүчтөр текшерүүчү группада 9%, 11,2%, 36,8% жана 43%ды түзгөн.

Биздин изилдөөлөрдүн жыйынтыгы максаттуу жүргүзүлгөн кесиптик багыт берүү иштери окуучулардын кесиптик пландарынын аткарылышына таасир тийгизе тургандыгын көрсөттү. Эксперименталдык класстын окуучуларынын айыл чарбасына байланышкан окуу жайларды жана кесиптерди тандап алгандардын саны текшерүүчү группаныкына караганда бир кыйла өстү.

КОРУТУНДУ

Кыргызстанда окуучуларга кесиптик багыт берүү проблемасынын өнүгүшү жана калыптанышы өлкөбүздүн билим берүү системасынын өнүгүшүнүн курамдык бөлүгү болуп саналат. Теориялык талдоо Кыргызстанда окуучуларга кесиптик багыт берүү проблемасынын өнүгүшүнүн жана калыптанышынын төрт этабын (I этап - 1950-1969-жылдар; II этап - 1969-1984-жылдар; III этап - 1984-1992-жылдар; IV этап - 1992-жылдан бери) аныктоого жана мүнөздөмө берүүгө мүмкүндүк берди. Өз кезегинде КПССтин съездеринин чечимдеринде жана расмий кабыл алынган өкмөттүк токтомдордо айыл мектебинин окуучуларына эмгектик тарбия жана кесиптик багыт берүүнү жакшыртуу маселеси белгиленип, бул багытта изилдөө иштерин жүргүзүүгө негиз болгон. Кыргызстандын педагог-окумуштуулары дагы окуучуларга кесиптик багыт берүү маселесинин өнүгүшүнө салым кошушкан. Натыйжада төмөндөгүдөй **тарыхый-педагогикалык өбөлгөлөр** түзүлгөн: политехникалык билим берүү жана окутууну өндүрүмдүү эмгек менен байланыштыруу деген принциптин негизинде окуучуларга кесиптик багыт берүүнүн методологиясынын иштелип чыгышы; окуучуларга кесиптик багыт берүү ишинин системасынын түзүлүшү; мектеп практикасында алгылыктуу тажрыйбалардын топтолушу.

Республикабыздын окумуштуу-педагогдорунун илимий эмгектерин, мектеп практикасында топтолгон тажрыйбаларды үйрөнүү кесиптик багыт берүү маселесинин теориялык жана прикладдык проблемаларын иштеп чыгууга, перспективада өнүгүүсүн прогноздоого шарт түзөт.

Кыргызстанда мектеп окуучуларына кесиптик багыт берүү проблемасынын өнүгүшүнө, калыптанышына өлкөнү **социалдык– экономикалык жактан**

өнүктүрүү өбөлгө болуп саналат. Совет мезгилинде окуучуларга кесиптик багыт берүү өнүгүшүнүн маанилүү социалдык-экономикалык фактору катары ошол учурдун талабына ылайык келген илимий техникалык прогрессти, эмгекти мазмунунун өзгөрүшүн, эмгектин субъектиси катары адам факторунун ролунун жогорулашын, квалификациялуу даярдыгы бар адистерге керектөөлөрдүн пайда болушун эсептөөгө болот.

Кыргызстандын эгемендүүлүктү алган мезгилинен баштап кесиптик багыт берүү маселесинин актуалдуулугу өсүүдө. Анткени, объективдүү факторлордун таасири астында айыл мектебинин окуучуларына кесиптик багыт берүү маселесине жеткиликтүү көңүл бөлүнбөй, натыйжада дүйнөлүк алдыңкы тажрыйбалардан артта калууда. Республиканы өнүктүрүүнүн стратегиялык багыттарына ылайык, агрардык реформанын натыйжасында айыл чарбасына эмгекти уюштуруунун жаңы формаларынын жана инновациялык технологиялардын киргизилиши, базар экономикасынын калыптанышы менен кесиптер чөйрөсүндө өзгөрүүлөр болду. Ошондой эле, базар экономикасына өтүүнүн алгачкы мезгилинде пайда болгон миграциялык процесстер бүгүнкү күндө уланууда. Мына ушул жагдайлар Кыргызстандын айыл чарбасынын квалификациялуу даярдыгы бар кесип ээлерине муктаждыктарын пайда кылды. Белгиленген социалдык-экономикалык өбөлгөлөр айыл мектебинин окуучуларына айыл чарба кесиптерине багыт берүүнүн өркүндөтүүнү күн тартибине коюуда.

Тарыхый-педагогикалык, социалдык-экономикалык өбөлгөлөрдү эске алуу айыл мектебинин окуучуларына айыл чарба кесиптерине багыт берүүнүн методологиялык, теориялык жана илимий-методикалык жактан иштеп чыгууда мааниге ээ болоору шексиз.

Азыркы кездеги айыл мектеби социомаданияттык чөйрөдөгү ар түрдүү факторлордун, шарттардын жыйындысын камтыган билим, тарбия жана кесиптик багыт берүүчү педагогикалык мейкиндик. Мына ушуга байланыштуу айыл мектебин социалдык институт катары төмөндөгү функцияларды аткарат: Кыргызстандан дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине кошулуунун шарттарында балдардын билим алуусундагы жана кесип тандоосундагы муктаждыктарды канааттандыруучу; айылды жаратуучу; мектеп бүтүрүүчүсүнүн өзгөчө дүйнө таанымын калыптандыруучу; инсандык жана маанилүү кесиптик сапаттарды тарбиялоочу; айылдын жашоочуларына руханий, маданий жактан таасир этүүчү тарбиялоочу борбор болуп саналат

2. Мектеп окуучуларын кесип тандап алууга даярдоонун натыйжалуулугу проблеманын методологиялык, теориялык жана педагогикалык маселелерин иштеп чыгууга байланышат. **Методологиялык аспект** кесиптик багыт берүүнүн концептуалдык негизин (мамиле жасоонун багыттары, принциптери, педагогикалык шарттары ж.б.), ал эми **теориялык аспект** кесиптик багыт берүү ишинин максатын, милдеттерин, мазмунун аныктайт. Базар экономикасынын шарттарында кесиптик багыт берүүнүн теориясы жаңы мазмунга, технологияга, концепцияларга негизделген максаттуу иш аракеттердин жыйындысы. Кесиптик багыт берүү – социалдык жана инсандык аспектилердин айкалышында окуучунун жеке өзгөчөлүгүн,

жөндөмүн, кызыгуусун жана коомдогу социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдүн шартындагы эмгек рыногунун керектөөлөрүн эске алуу менен аны билим, билгичтик жана көндүмдөргө ээ кылып, кесиптик жана инсандык сапаттарын калыптандырып, аң-сезимдүү кесип тандап алууга даярдоо боюнча коомдук жана педагогикалык таасир этүүнүн системасы. Коомдогу социалдык-экономикалык өзгөрүүлөр кесиптик багыт берүү ишинин максатын, милдетин мазмунун жана форма, методдорун өркүндөтүүнү талап кылат. Мына ушул жагдайлар **изилдөөнүн предмети** катары айыл мектебинин окутуу-тарбия процессинде окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүүнүн теориялык жана практикалык аспектилерин аныктоого багытталган.

3. Мектеп окуучуларына айыл чарба кесибине багыт берүүнүн натыйжалуулугу педагогикалык шарттарга байланыштуу. Теориялык булактарды талдоонун жана педагогикалык тажрыйбаларга таянуу менен педагогикалык шартты - билим берүүчү мейкиндиктин потенциалдык мүмкүнчүлүгүн ишке ашырып, анын жыйындысын чагылдырып, педагогикалык системанын иреттелген жана багытталган натыйжалуу кызмат өтөөсүн, өнүгүүсүн камсыз кылган мүнөздөмөсү катары аныктадык. Айыл мектебинде окуучуларга кесиптик багыт берүү ишинин натыйжалуулугун **төмөндөгү шарттар** камсыз кылат: а) окуучулардын айыл чарба кесиптерине кызыгуусун калыптандыруу; б) окуу-тарбия ишинин айыл чарба жана кесиптик багыт берүүчүлүк жагдайын арттыруу; в) мугалимдерди кесиптик багыт берүү ишине даярдоо; г) ата-энелердин кесиптик багыт берүү маселеси боюнча түшүнүктөрүн кеңейтүү; д) моделдештирүү; е) кесиптик багыт берүү ишинин этнопедагогикалык багыттуулугу ж.б.

Кесипке багыт берүү ишине мамиле кылуунун багыттары, педагогикалык шарттар, изилдөөнүн натыйжалары айыл мектебинин окуучуларына айыл чарба кесиптерине багыт берүүнүн теориялык моделин иштеп чыгуунун негизи болду. **Модель** окуучунун инсанын өнүгүүсүнүн мейкиндигин аныктаган татаал система катары коомдун социалдык заказы менен аныкталып, методологиялык, теориялык, максаттык, мазмундук, иш-аракеттик, баалоочу-жыйынтыктоочу блокторду камтыйт. Ал окуучуларга кесиптик багыт берүү ишин долбоорлоонун, мазмунду, каражаттарды, форманы жана технологияны аныктоонун негизи болуп саналат. Моделди айыл мектебинин практикасында колдонуу окуучулардын оптималдуу кесип тандап алуусуна таасирин тийгизет.

4. Педагогикалык экспериментти жүргүзүүнүн натыйжасында айыл мектебинин окуучуларынын айыл чарбасындагы кесиптерди тандап алууга даярдыгынын деңгээлинин өскөндүгүн белгилемекчибиз. Айыл мектебинин окуучусунун айыл чарбасындыгы кесиптерди тандап **алууга даярдыгы** - бул мотивациялык, когнитивдик, иш-аракеттик жана баалоочу-мазмундук компоненттерди жана критерийлерди камтыган инсандын татаал интегративдик касиети. Окуучулардын айыл чарбасындагы кесиптерден тандоого даярдыгынын негизги **критерийлери** төмөндөгүлөр: келечектеги кесибине байланышы бар окуу предметтерине кызыгуусу; өзүнүн кругозорун кеңейтүүгө умтулушу; туруктуу кесиптик кызыгуусунун болушу; практикалык тажрыйбаларды өздөштүрүүгө умтулуусу; тандаган кесибине

психофизиологиялык терс таасирдин жок болушу.

Педагогикалык эксперименттин жыйынтыктары эксперименталдык группанын окуучуларынын кесип тандоого даярдыгынын когнитивдик (жогорку деңгээл 17 %дан 34%га), мотивациялык (жогорку деңгээл 25%дан 39%га), баалоочу-жыйынтыктоочу (жогорку деңгээл 32%дан 45%га) иш-аракеттик (жогорку деңгээл 17%дан – 36%га) компоненттеринин өскөндүгүн далилдеди.

Демек, педагогикалык эксперименттин жыйынтыктары окуучуларды айыл чарба кесиптерине багыт берүүнүн методологиялык жоболорун, аныкталган педагогикалык шарттарын, кесиптик багыт берүү ишинин системасын, моделин колдонуу натыйжалуу боло тургандыгын далилдеди.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

а) Изилдөөнүн жүрүшүндө аныкталган жана практикада текшерилген теориялык моделди, уюштуруучулук-педагогикалык шарттарды айыл мектебинде кесиптик багыт берүү иштерин жүргүзүүдө пайдаланууну;

б) айыл мектебинде табигый илимдердин негизин окутууда базар экономикасынын, аймактын, жергиликтүү чарбанын шарттарын эске алуу менен окуучуларды КРнын айыл чарбасынын тармактары, анын илимий-практикалык негиздери, инновациялык технологиялар жана аларга негизделген кесиптер менен тааныштырууга;

в) класстан жана мектептен тышкаркы тарбиялык иштердин айыл чарба жана кесипке багыт берүүчүлүк жагдайын арттырууну, атайын «Кесип тандоо жана айыл чарбасынын негиздери» деп аталган факультативди, табигый илимдердин айыл чарбасы менен байланышта болгон ийримдерди («Биология жана айыл чарбасы» ж.б.у.с.), ишкер оюндарды, долбоорлоо методун, маалыматтык технологияларды ж.б.ларды колдонууну;

г) мектеп окуучулары жана мугалимдер үчүн айыл чарбасынын илимий-практикалык негиздери, андагы кесиптер жөнүндөгү маселелерди камтыган кошумча адабияттарды чыгарууну;

д) педагогикалык жогорку окуу жайларда келечектеги мугалимдерди кесиптик багыт берүү ишине теориялык, практикалык жактан даярдоону жакшыртууну;

ж) Кыргызстандын айыл мектебинин практикасында окуучуларга кесиптик багыт берүү боюнча топтолгон алгылыктуу тажрыйбаларды өркүндөтүп, чыгармачылык менен пайдаланууну;

з) изилдөөдө аныкталган теориялык жана практикалык материалдарды ЖОЖдо педагогика предметин окутууда, педагогикалык практика мезгилинде пайдаланууну;

и) перспективада Кыргызстандын педагогикалык ЖОЖдорунда адис профориентатор-педагогдорду даярдоону.

к) ата-энелерге коомдогу социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдүн шартында окуучуларга кесиптик багыт берүүнүн маанисин түшүндүрүүнү сунуштайбыз.

Изилдөөгө байланыштуу 70 эмгек жарыяланган. Алардын негизгилери төмөндөгүлөр:

1. Сманбаев Ө.А. Окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүүнүн теориясы жана практикасы. Монография. – Бишкек,– 2015.– 287 б.

2. Сманбаев Ө.А. Кесиптик багыт берүү социалдык-экономикалык проблема катары (айыл проблемасы). [Текст] / Ө.А.Сманбаев // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. Серия 3. Чыгарылыш 2. Педагогика жана психология. – Бишкек, 2004. – 125-128- бб.

3. Сманбаев Ө.А. Кесип тандоонун мамиле мотивин калыптандыруунун маселелери. [Текст / Ө.А. Сманбаев // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. Серия 3. Чыгарылыш 2. Педагогика жана психология. – Бишкек, 2004. –128-131-бб.

4. Сманбаев Ө.А. Кыргызстанда кесиптик багыт берүү ишине мамиле жасоонун жагдайлары. [Текст] /Ө.А. Сманбаев // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. Чыгарылыш 3. Серия: Педагогика. Психология. – Бишкек,–2004. – 140-144 -бб.

5. Сманбаев Ө. А. Окуучуларга кесиптик багыт берүүнүн негиздери (атайын курстун программасы). – Бишкек, 2006.-12 б.

6. Сманбаев Ө.А. Профессиональная ориентация учащихся сельских школ средствами народной педагогики. [Текст]/ Ө.А. Сманбаев// The 9-international Conference on Korean Studies Theme: Central Asia and Korean Diaspora. Jointly organized by Association for Korean Studies and the Association for Korean Cultural Studies (Korea) Venue: Institute of Humanities, Arabaev Kyrgyz State University,– Бишкек, -2009. – С. 106-113.

7. Сманбаев Ө .А. Кыргызстандын агрардык саясаты жана айыл мектеби. [Текст] / Ө.А.Сманбаев // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. –Бишкек,– 2009, №1 (2). –111-114- бб.

8. Сманбаев Ө.А. Социалдык проблемаларды чечүүдө айыл мектебинин ролу. [Текст] / Ө.А. Сманбаев // Кыргыз Агрардык университетинин Жарчысы. – Бишкек, 2009.– № 1(12). –338-341- бб.

9. Сманбаев Ө.А. Окуучуларга кесиптик багыт берүүнүн айрым методологиялык маселелери. [Текст] / Ө.А. Сманбаев // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. Серия: Коомдук илимдер. Чыгарылыш 7. –Бишкек,–2007. – 345-349-бб.

10. Сманбаев Ө.А. Адабият сабагында окуучуларга кесиптик багыт берүү. [Текст] / Ө.А. Сманбаев // Жусуп Баласагын атындагы КУУнун Жарчысы. Атайын чыгарылыш. – Бишкек,– 2009. –147-151-бб.

11. Сманбаев Ө.А. Окуучуларды айыл чарба кесиптерин компетенттүү тандоого даярдоонун айрым жагдайлары. [Текст] / Ө.А. Сманбаев // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. Серия: Педагогика жана психология. Чыгарылыш 1. – Бишкек, – 2011. – 393-396-бб.

12. Сманбаев Ө.А. Класстан тышкары иштердин системасында окуучуларга кесиптик багыт берүү. [Текст] / Ө.А. Сманбаев // И. Арабаев

атындагы КМУнун Жарчысы. Серия: Педагогика жана психология Чыгарылыш 1. – Бишкек, 2011. – 396-400-бб.

13. Сманбаев Ө. А. Окуучуларга кесиптик берүү ишине мамиле кылуунун аспектилери. [Текст] / Ө.А. Сманбаев// И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. Серия: Педагогика жана психология. Чыгарылыш 1.– Бишкек, 2012. –377-382-бб.

14. Сманбаев Ө.А. Кыргызстанда кесиптик багыт берүү маселесинин өнүгүш этаптары. [Текст] /Ө.А. Сманбаев // Жусуп Баласагын атындагы КУУнун Жарчысы. Атайын чыгарылыш. – Бишкек, 2013.– 147-151-бб.

15. Сманбаев Ө. А. Айыл мектебинин окуучуларына кесиптик багыт берүүдө долбоорлоо методун колдонуу. [Текст] /Ө.А. Сманбаев // Жусуп Баласагын атындагы КУУнун Жарчысы. Атайын чыгарылыш.– Бишкек, 2013. – 611-614-бб.

16. Сманбаев Ө.А. Окуу процессинде окуучуларга кесиптик багыт берүү.[Текст] / Ө.А. Сманбаев // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. –Бишкек, 2013. – № 2. – 67-71-бб.

17. Сманбаев Ө.А. Окуучулардын компетенттүү кесип тандоосун калыптандыруу. [Текст] / Ө.А. Сманбаев // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. – Бишкек, 2015. – № 2. –123-126-бб.

18. Сманбаев Ө.А. Айыл мектебинде окуучуларга кесиптик багыт берүү ишин өнүктүрүүнүн багыттары.[Текст] / Ө.А. Сманбаев // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. Атайын чыгарылыш. Серия: Педагогика. – Бишкек, 2015. – 261-265-бб.

19. Сманбаев Ө. А. Келечектеги мугалимдерди кесиптик багыт берүү ишине даярдоо.[Текст] / Ө.А. Сманбаев // Жусуп Баласагын атындагы КУУнун Жарчысы. Атайын чыгарылыш. – Бишкек, 2016. – 374-377-бб.

20. Сманбаев Ө.А. Развитие профессиональной ориентации в Кыргызстане. [Текст] / Ө.А. Сманбаев // Международный журнал фундаментальных и прикладных исследований. – Саратов, 2016.– № 8-4.– С. 616-622.

21. Сманбаев Ө.А. Социально-экономические предпосылки подготовки школьников к выбору профессии в сельском хозяйстве. [Текст] /Ө.А.Сманбаев // Проблемы современной науки и образования. – Москва, 2016. – №14(56) .– С. 99-103.

22. Сманбаев Ө. А. Формирование мотивов выбора профессий сельских школьников. [Текст] / Ө.А. Сманбаев // Проблемы современной науки и образования. – Москва, 2016. –№ 14(56).– С.103-107.

23. Сманбаев Ө.А. Ориентация школьников на сельскохозяйственную профессию во внеклассной и внешкольной работе. [Текст] / Ө.А. Сманбаев.// Проблемы современной науки и образования.– Москва, 2016.–№ 20(62). – С.76-79.

24. Сманбаев Ө. А. Формирование интереса у учащихся к современным сельскохозяйственным профессиям. [Текст] /Ө.А. Сманбаев // Проблемы современной науки и образования. – Москва, 2016. –№ 20(62).– С.79-82.

- 25. Сманбаев Ө.А.** Вопросы профориентации в исследованиях А.Э. Измайлова. [Текст] /Ө.А. Сманбаев //Проблемы современной науки и образования. – Москва, 2016. – № 25(67). – С.63-67.
- 26. Сманбаев Ө.А.** Профессиональная ориентация в процессе изучения биологии. [Текст] /Ө.А. Сманбаев//Проблемы современной науки и образования. — Москва, 2016.– № 25(67). – С.67-71.
- 27. Сманбаев Ө. А.** Айыл мектебинде кесиптик багыт берүү ишинин натыйжалуулугун жогорулатуунун жолдору. [Текст] / Ө.А.Сманбаев// «ALATOO ACADEMIC STUDES» Жарчысы. – Бишкек, 2017.– 67-71-бб.
- 28. Сманбаев Ө. А.** Айыл мектебинин билим берүү чөйрөсү окуучуларга кесиптик багыт берүүнү шарты. [Текст] / Ө.А. Сманбаев // И. Арабаев атындагы КМУнун жарчысы. Чыгарылыш 2.– Бишкек, 2015, –123-126-бб.
- 29. Сманбаев Ө. А.** Окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүүнүн уюштуручулук педагогикалык шарттары [Текст]. Ө.А. Сманбаев // Известия ВУЗов Кыргызстана. – Бишкек, № 5. 2017. – 123-125- бб.
- 30. Сманбаев Ө. А.** Окуучуларга айыл чарба кесипине багыт берүү ишин моделдештирүү.[Текст] / Ө.А. Сманбаев//И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. Чыгарылыш 2. Серия: Педагогика. 3-бөлүк, – Бишкек, 2018. –157-161- бб.
- 31. Сманбаев Ө.А., Апанова А.** Азыркы кезде жогорку класстын окуучуларынын укуктук маданиятын калыптандыруу. [Текст] / Ө. А. Сманбаев, А. Апанова // И.Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. Чыгарылыш 2. Серия: Педагогика. 3- бөлүк. – Бишкек, 2018. –384-389-бб.
- 32. Качкын уулу Алтынбек, Сманбаев Ө.А.** Роль средств массовой информации в подготовке будущих учителей сельских школ. [Текст] / Качкын уулу Алтынбек, Ө.А. Сманбаев //Современная психология и педагогика: проблемы и решения: сб. науч. тр. – Новосибирск, 2018. – № 6 (10) – С.49-55.
- 33. Сманбаев Ө.А.** Идеи педагога новатора Бектура Исакова и их роль в подготовке будущих учителей сельских школ. [Текст] / Качкын уулу Алтынбек, Ө.А. Сманбаев //Научно-методические проблемы инновационного педагогического образования: сб. науч. тр. Ч.1.– Саратов, 2018.– С.176-182.
- 34. Сманбаев Ө. А.** Педагогикалык кесипке киришүү [Текст] / Ө.А. Сманбаев // Окуу колдонмо. – Бишкек, 2018. –78 б.
- 35. Сманбаев Ө.А** Окуучуларды айыл чарба кесиптерин тандоого даярдоонун өзгөчөлүктөрү [Текст] /Ө.А. Сманбаев// Материалы международной конференции «Модернизации высшей школы в переходный период: состояние и перспективы» – Бишкек, 2002.– С.40-43-бб.
- 36. Сманбаев Ө.А.** Айыл мектеби окуучуларга билим жана кесиптик багыт берүүнүн мейкиндиги катары. [Текст] / Ө.А. Сманбаев // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. Серия: Педагогика жана психология. Чыгарылыш 1.– Бишкек, 2019, № 2. – 50-55-бб.
- 37. Сманбаев Ө.А.** Педагогические условия формирования профессионально-педагогической культуры будущих учителей сельских школ [Текст] / Качкын уулу Алтынбек, Ө.А. Сманбаев // Евразийское Научное Объединение, № 6 (52) Июнь, –Москва, 2019.– С.374-377.

Сманбаев Өрнөкбек Амановичтин 13.00.01- жалпы педагогика, педагогика жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн «Окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүүнүн теориясы жана практикасы» (айыл мектебинин мисалында) аталышындагы диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: кесип, кесиптик маалымат, кесипке багыт берүү, кесип тандоо, кызыгуу, кесиптик кызыгуу, мотив, компетентүүлүк, окутуу, тарбиялоо.

Изилдөөнүн объектиси: айыл мектебинин окуу тарбия процесси.

Изилдөөнүн предмети: окутуу-тарбия процессинде окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүүнүн теориялык жана практикалык аспектилери.

Изилдөөнүн максаты- базар экономикасынын шарттарында окуучуларга айыл чарба кесиптерине багыт берүүнү методологиялык, теориялык жана методикалык жактан негиздөө.

Изилдөөнүн усулдары: теориялык; эмпирикалык методдор; педагогикалык эксперимент; изилдөөнүн жыйынтыктарын математикалык-статистикалык жактан талдоо.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы: Кыргызстанда окуучуларга кесиптик багыт берүүнүн проблемасынын өнүгүүсүнүн этаптары жана анын социалдык-экономикалык, тарыхый-педагогикалык өбөлгөлөрү; окуучуларга кесиптик багыт берүү маселесинин теориядагы жана практикадагы абалы; кесиптик багыт берүүнүн теориялык, методологиялык жоболору; окуучуларга айыл чарбасындагы кесипке багыт берүүнүн теориялык модели, критерийлери, педагогикалык шарттары жана технологиясы; окуучуларга кесиптик багыт берүү ишин жүргүзүү боюнча илимий методикалык сунуштар.

Алынган натыйжалардын практикалык мааниси: Изилдөөнүн илимий негизделген натыйжаларын жана сунуштарын концепцияны түзүүчүлөр, окуу китептерин жана колдонмолорунун авторлору, мектеп мугалимдери, жогорку окуу жайдын окутуучулары, мугалимдердин адистигин жогорулатуучу курстардын угуучулары, педагогикалык окуу жайдын студенттери тарабынан колдонулат. «Окуучуларга кесиптик багыт берүүнүн негиздери» боюнча атайын курстун программасы иштелип чыгып практикага киргизилгендиги, методикалык сунуштардын мектеп мугалимдеринин күндөлүк практикасында колдонушу окуучуларга айыл чарба адистиктерине кесиптик багыт берүү ишинин натыйжалуулугун арттырат.

РЕЗЮМЕ

диссертационного исследования Сманбаева Өрнөкбека Амановича на тему: «Теория и практика ориентации учащихся на сельскохозяйственные профессии (на примере сельских школ)» на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01- общая педагогика, история педагогики и образования.

Ключевые слова: профессия, профессиональная информация, профессиональная ориентация, выбор профессии, мотив, интерес, профессиональный интерес, воспитание, обучение.

Объекты исследования: учебно-воспитательный процесс сельской школы

Предмет исследования: теоретические и практические аспекты профессиональной ориентации учащихся на сельскохозяйственные профессии в учебно-воспитательном процессе

Цель исследования: методологическое, теоретическое и методическое обоснование профессиональной ориентации учащихся на сельскохозяйственные профессии в условиях рыночной экономики.

Методы исследования: теоретические; эмпирические; педагогический эксперимент, методы математической обработки результатов исследований.

Научная новизна заключается в том, что уточнены тенденции, особенности и этапы развития профессиональной ориентации в Кыргызстане, проанализированы социально-экономические предпосылки, выявлены теоретические и практическое состояние профориентационной работы в сельских школах республики, разработаны методологические и теоретические положения, педагогические основы, педагогические условия профессиональной ориентации школьников на сельскохозяйственные профессии.

Практическая значимость полученных результатов исследования заключается, прежде всего, в том, что теоретические результаты проведенных исследований, научно-обоснованные выводы и рекомендации будут использованы авторами учебников и учебных пособий по профессиональной ориентации, учителями школ, студентами и преподавателями педагогических учебных заведений. В учебный процесс внедрен специальный курс «Основы профессиональной ориентации школьников». Использование в повседневной практике методических рекомендаций учителями школ повышает качество профессиональной ориентации учащихся на сельскохозяйственные специальности.

SUMMARY

of dissertational research of Smanbaev Ornokbek Amanovichs on the theme «Theory and practice of students' orientation to agricultural professions» (on the example of rural schools) for the academic degree of the doctor of pedagogical sciences, specialty 13.00.01- general pedagogy, history of pedagogy and education

Key words: profession, professional information, professional orientation, choice of profession, motive, professional interest, interest, instruction, education.

The object of research: is the educational process of the rural school

The subject of research: theoretical and practical aspects of the vocational guidance of students in agricultural professions in the educational process

The purpose of study is a methodological, theoretical and methodological justification for the professional orientation of students in agricultural professions in a market economy.

Methods of research : theoretical; empirical; pedagogical experiment; methods of mathematical-statistical processing of the results of the study

Scientific novelty of research is, first of all, that in clarifying the tendencies, features and stages of development of professional orientation in Kyrgyzstan, socio-economic prerequisites, theoretical and practical state, methodological and theoretical positions, pedagogical fundamentals, organizational and pedagogical conditions of professional orientation Schoolchildren.

The practical significanse of the research is, first of all, that the theoretical results of the studies, scientifically grounded conclusions and recommendations will be used by the authors of textbooks and manuals for vocational guidance, teachers of schools, students and teachers of pedagogical educational institutions. A special course "Fundamentals of Vocational Guidance of Schoolchildren" was introduced. Using the daily practice of methodological recommendations by school teachers improves the quality of vocational guidance of students.

Басууга 23.12.2019 ж кол коюлду
Форматы 60x84 ^{1/16}.
Офсет кагазы.
Көлөмү 1,5 б.т.

КББА нын «Окуу китеби» басма борбору
Бишкек ш. Эркиндик бул. 25
Тел.: 0 (312) 62-23-68